

Marktpartijen over de waarde van groen

Opiniepeiling

Stichting

ReCREATIE

Kennis- en Innovatiecentrum

colofon

©Stichting Recreatie, mei 2002

Auteurs: dr.ir. M. van Middelkoop en drs. A.J. van Golen

In opdracht van: Directie Natuurbeheer, Ministerie van LNV

Uitgever: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum

Raamweg 19

2596 HL Den Haag

telefoon 070-427 54 54

fax 070-427 54 13

e-mail: secretariaat@kicrecreatie.agro.nl

website: www.stichtingrecreatie.nl

INHOUDSOPGAVE

Managementsamenvatting	5
Opzet en uitkomsten	5
Beleidsvragen n.a.v. de opiniepeiling	6
Highlights uit de interviews	7
1 Inleiding	13
1.1 Aanleiding	13
1.2 Aanpak	13
1.3 Opzet van dit rapport	15
2 Marktpartijen aan het woord	17
2.1 Bouwen en wonen	17
2.1.1 Inleiding	17
2.1.2 Bouwfonds Wonen: woonconsument als ‘onderlegger’ voor groene ruimte	17
2.1.3 Algemeen Verbond Bouwbedrijf (AVBB): de financiering van groen blijft ‘botje-bij-botje’, maar als alle kleuren samenwerken gaat het veel beter	21
2.2 Bedrijfsleven en industrie	24
2.2.1 Inleiding	24
2.2.2 Essent NV: aanplant van biomassa in Nederland haalbaar indien de vraag naar Groene Stroom blijft stijgen en er gewerkt wordt met multifunctionele oplossingen	25
2.2.3 Transport en Logistiek Nederland (TLN): rijden voor bomen in plaats van stilstaan voor slagbomen	27
2.2.4 Vereniging VNO-NCW: ontwikkelingsplanologie voor een goed vestigingsklimaat en groene bedrijventerreinen	29
2.3 Recreatie en toerisme	33
2.3.1 Inleiding	33
2.3.2 Libéma: PPS voor groene inpassing van het toeristisch-recreatief bedrijf	34
2.4 Water	36
2.4.1 Inleiding	36
2.4.2 Unie van Waterschappen: ruimte voor water biedt kansen voor groen mits partijen geldstromen gelijk op laten gaan	36
2.5 Gezondheidszorg	39
2.5.1 Inleiding	39
2.5.2 Arcares: zorg heeft andere zorgen	40
3 Conclusies en aanbevelingen	45
3.1 Belangen, ambities en problemen	45
3.2 Kansen en oplossingen voor groen	46
3.3 De rol van marktpartijen in het ‘vergroenen’ van Nederland	48
3.4 De rol van de overheid volgens marktpartijen	49
3.5 Aanvullende aanbevelingen	50
3.6 Beleidsvragen n.a.v. de opiniepeiling	52

MANAGEMENTSAMENVATTING

Opzet en uitkomsten

Groen investeringsklimaat?

Groen lijkt alleen maar geld de kosten. Is er ook iets aan te verdienen? Die vraag legde de Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum voor aan een achttal directeuren uit het bedrijfsleven en voorzitters van koepelorganisaties. Ze bewegen zich op het vlak van woningbouw, industrie, recreatie en toerisme, water en zorg. De opdracht hiervoor kwam van LNV. Staatsecretaris Faber wilde weten of marktpartijen met haar departement mee zouden willen investeren in groene ruimte. De aanleiding voor die vraag was een workshop op 1 november 2001 van de Stichting Groenforum. Vanuit de Stichting Groenforum maken diverse lokale en private bestuurders zich sterk voor 'groen voor alle mensen'.

Uitkomsten interviewronde

Uit de interviewronde blijkt dat bijna alle partijen interesse hebben in groen. De gesprekken leverden positieve ideeën en initiatieven op over hoe je functies kan combineren, ruimte meervoudig kan gebruiken of publiek privaat kan samenwerken. Niet alleen concrete illustraties kwamen daarbij aan de orde, maar ook aanbevelingen voor het samenwerkingsproces passeerden de revue. Daarnaast ontbreken de kritische geluiden over de overheid niet.

De per sector genoemde kansen, maar ook de bedreigingen zijn op de volgende bladzijde schematisch weergegeven.

Conclusies

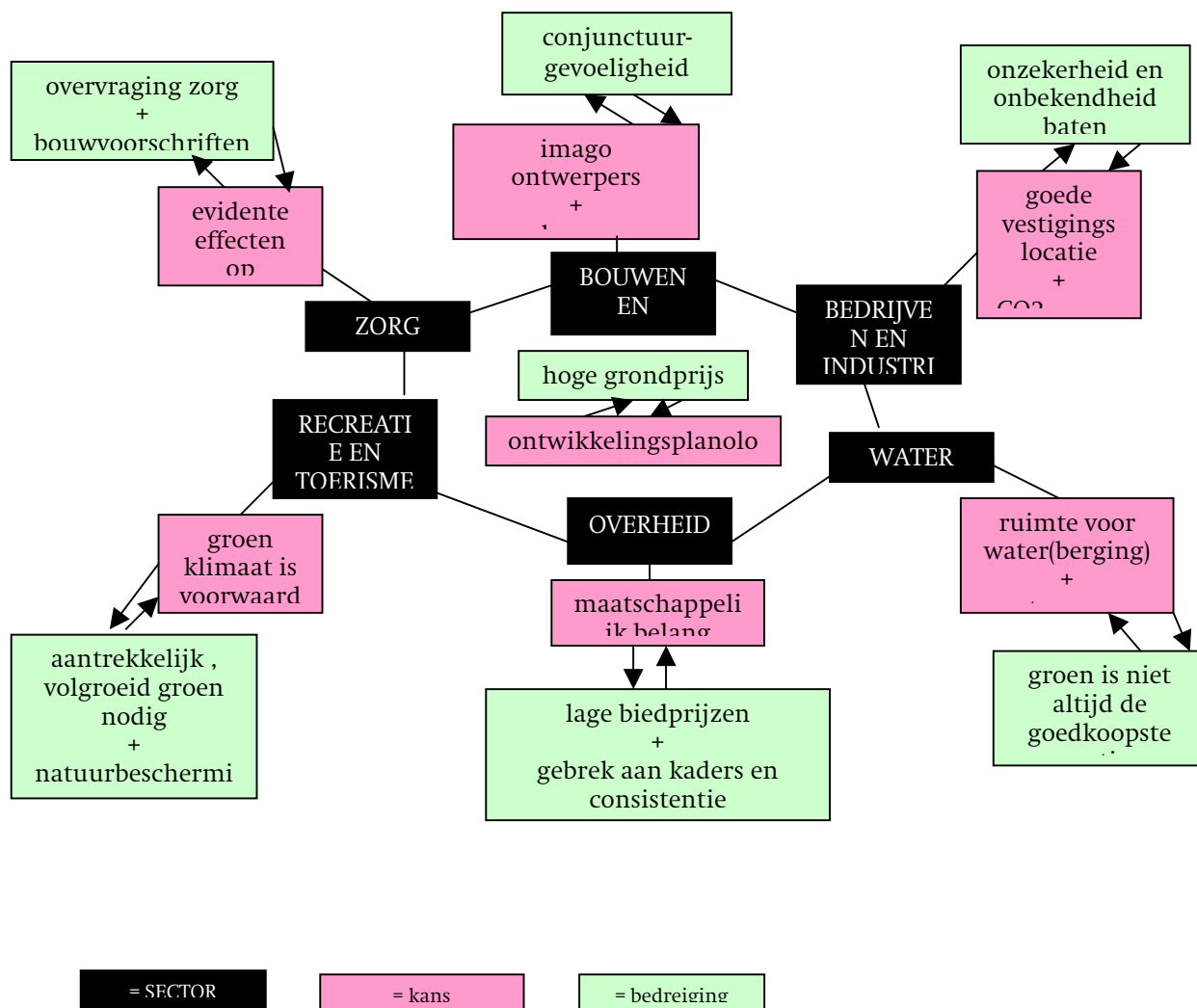
De acht meningen van de heren Brinkman (AVBB), De Zeeuw (Bouwfonds Wonen), Wiechers (Essent), Van der Harst (Transport en Logistiek Nederland), Schraven (VNO-NCW), Lips (Libéma groep met o.m. Autotron), De Graeff (UvW) en Ten Holte (Arcares) samenvattend, stellen we dat aan groen beperkt verdient kan worden. Groen blijkt in de woningbouw, de toeristisch-recreatieve sector en steeds meer in het waterbeheer een belangrijke toegevoegde waarde. Voor het bedrijfsleven en de industrie geldt dit niet altijd. Groen op de werkplek is nog vrijwel nergens een aandachtspunt. De gezondheidszorg erkent wel het gunstige effect van groen op patiënten en bewoners, maar heeft gebrek aan ruimte en middelen.

Kansen voor gezamenlijke realisatie van extra groen liggen dus vooral in vraag naar groene woonmilieus, duurzame energie, ruimte voor water, uitloopgebieden voor recreanten en groene vestigingslocaties voor bedrijven. Verder zijn er op termijn kansen vanwege de eis van terugdringen van CO₂-uitstoot.

Een belangrijke kanttekening is wel dat het uit bedrijfseconomische of maatschappelijke overwegingen niet verantwoord is om *sectoraal* in groen te investeren. Combinaties met economische meerwaarde zijn nodig om bij te dragen aan de realisatie van groen. Dat impliceert samenwerking, bijvoorbeeld volgens de door de partijen genoemde (procesmatige) aanbevelingen en de door AVBB en VNO-NCW bepleite ontwikkelingsplanologie.

Marktpartijen willen dus investeren in de functie groen mits ze er financieel baat bij hebben doordat ze het kunnen combineren met de ruimtelijke functie waar ze primair voor aan de lat staan. Om tot optimale afstemming met de andere functies in een gebied te komen is voorwaarde en hun uitdrukkelijke wens dat ze vroeg betrokken worden bij het plannen van groen.

In het licht van deze conclusie is de aanbeveling dat de overheid partijen bij elkaar brengt en kennis over de effecten van groen verspreid.

Kansen en bedreigingen voor een groen investeringsklimaat

Beleidsvragen n.a.v. de opiniepeiling

Is het groen waarvan de kans het grootst is dat je er aan kan verdienen, groen voor iederéén? Groen in de vorm van een grote eigen tuin, landschappelijk ingepaste attractieparken of calamiteitenpolders, is immers niet gemeenschappelijk. In het licht van het gegeven dat een groene leefomgeving een sterk effect heeft op de gezondheid is de vraag legitiem of de overheid de verdeling van groen niet sterk moet blijven corrigeren. Dat kan bijvoorbeeld door stimulering van realisatie of openstelling van particuliergroen met een maatschappelijke functie.

Bij de gedachten rond ontwikkelingsplanologie staat de vraag voorop naar hoe zich dat verhoudt tot de contourenbenadering uit de vijfde nota Ruimtelijke Ordening. Verder is naar aanleiding van de door marktpartijen bepleitte ontwikkelingsplanologie de vraag hoe de huidige overheidspraktijk van grondverwerving en groene landinrichting er aan gekoppeld kan worden. Volgens die ontwikkelingsplanologie kunnen immers ook andere partijen dan de overheid grond voor groen verwerven, zolang het overeengekomen programma maar gerealiseerd wordt. Past hierin een verdergaande omvorming van de Dienst Landelijk Gebied tot

projectontwikkelaar?

Tenslotte is de vraag relevant of de door de markt naar voren geschoven ontwikkelingsplanologie aan sluit bij de door de overheid ingezette ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie.

Highlights uit de interviews

De Zeeuw, directeur Nieuwe Markten Bouwfonds Wonen

Algemeen:

Groen wordt niet louter als een kostenpost gezien. Een goede, groene woonomgeving draagt bij aan de prijs die mensen bereid zijn te betalen, en dus aan het rendement van een investering. Het beeld dat projectontwikkelaars zo veel mogelijk privé, en zo min mogelijk publiek groen zouden willen is dan ook onjuist. Groen kan een belangrijk onderdeel vormen van een degelijk imago van Bouwfonds, maar een 'groen imago' gaat De Zeeuw te ver.

Illustraties:

Bouwfonds heeft in Leidsche Rijn een aantal projecten waarin geëxperimenteerd wordt met vormen van collectief groen. Daarnaast heeft Bouwfonds enkele projecten in portefeuille die als 'nieuwe buitenplaatsen' kunnen worden gekenschetst.

Proces:

Als alternatief voor de grondexploitatie kunnen ook echte rood-voor-groen projecten opgezet worden waarin luxere woningen- vanaf 8 ton (in gulden) - 'afgetapt' worden voor groene doelstellingen. Voorwaarde hierbij is wel dat je sociale woningbouw vergeet, en dat het groen in de nabijheid van de woonbebouwing gerealiseerd wordt.

Kritiek:

Er is behoefte aan heldere kaders en randvoorwaarden waarbinnen marktpartijen, overheden, bewoners etc. gezamenlijk mogelijkheden kunnen onderzoeken en realiseren. De overheid geeft op dit moment geen duidelijke opdrachten; de verschillende overheden tuimelen vaak over elkaar heen.

Gemeenten (en niet projectontwikkelaars) bepalen hoeveel groen er in een project (binnen de exploitatie) gerealiseerd wordt.

In de grondexploitatie: kun je niet onbeperkt verevenen t.b.v. groen, goedkope kavels, infrastructuur, etc. Er moeten keuzes gemaakt worden.

Brinkman, voorzitter van Algemeen Verbond Bouwbedrijf (AVBB)

Algemeen:

Groen en blauw maken steeds meer onderdeel uit van de eisen die de bevolking stelt aan de ontwikkeling van plannen. Het AVBB is zeer intensief betrokken bij de hele discussie tussen rood en zwart aan de ene kant en groen en blauw aan de andere. Ook heeft het AVBB samen met VNO-NCW, de ANWB, Natuurmonumenten (en momenteel ook LTO) gewerkt aan een alternatieve visie op ruimtelijke ontwikkeling: de ontwikkelingsplanologie. Het gaat hierbij niet alleen om de kosten, maar ook om de vraag van waar nu precies de meerwaarde van de verschillende mogelijkheden ligt. Volgens Brinkman moeten we groen niet zien als een kostenpost, maar als een extra kostendrager.

Illustraties:

Wat we nu meemaken is dat er in sommige VINEX-wijken een kopersstaking komt. De duurdere kavels gaan niet of minder snel weg omdat men niet meer bereid is om

zoveel te betalen als daar niets zichtbaars of tastbaars tegenover staat. Er is wel behoefte aan dure woningen, maar dan in de bestaande steden. Woningen die goed in het groen en blauw zitten verkopen goed. Maar mensen willen wel zien wát ze kopen. Direct volwassen bomen aanplanten, bijvoorbeeld spreekt de mensen aan. Rood en groen moeten gelijk oplopen.

Proces:

Ontwikkelingsplanologie biedt mogelijk een aantrekkelijk alternatief voor de huidige bestemmingsplanologie.

Daarnaast zal de financiering van groen altijd 'botje-bij-botje' zijn, d.w.z. een stapeling van collectieve investeringen, fiscale regelingen, bijdragen van consumenten, opbrengsten uit verwante activiteiten (bijvoorbeeld de verkoop van fietskaarten), etc.

Kritiek:

De overheid moet niet de eis stellen dat alles in eigen bezit moet zijn voordat je er iets met natuur kunt.

Ook pleit Brinkman voor meer consumptieve overheidsuitgaven (t.o.v. inkomensoverdracht) omdat 'groen geen stem heeft'.

Tot slot kun je in de grondexploitatie niet onbeperkt verevenen t.b.v. groen, goedkope kavels, infrastructuur, etc. omdat dat de koperstakingen door zullen zetten.

Wiechers, voorzitter Raad van Bestuur Essent NV

Algemeen:

Groene Stroom is een succes juist omdat het niet opgelegd wordt. Op de lange termijn wil Essent bijna geheel op duurzaam overschakelen. Daarbij is de verhouding van zonne-energie en biomassa liefst fifty/fifty. Essent haalt momenteel biomassa grotendeels uit het buitenland. Bij teelt van biomassa in Nederland zou je kunnen denken aan olifantsgras, populierenbossen of grienden. Dit is nu nog te duur, met name omdat de grond duur is. Het is echter heel goed denkbaar dat indien de vraag naar Groene Stroom blijft stijgen het, over zeg maar drie jaar, wel lucratief is.

Illustraties:

Mensen kiezen voor een product omdat dat emoties opwekt; daar moet je op inspelen als je groene energie verkoopt: zichtbare bossen ('op de hoek'), rondleidingen in biomassacentrales, fietsen in windmolenparken, je moet het sjiek maken voor landgoedeigenaren om er aan mee te werken.

Proces:

Bij het nadenken over teelt is het goed om te zoeken naar nieuwe, multifunctionele oplossingen met een economische meerwaarde. Ontwikkelingen omtrent landschappelijke herindelings zijn in dit kader interessant. Ook als je praat over het planten van bos ter compensatie van CO₂-uitstoot, is een combinatie met de papierindustrie bijvoorbeeld wenselijk.

Kritiek:

Grondprijzen zijn te hoog in Nederland; verwerving van grond voor groene doelen is in ons land een langdurige en lastige zaak.

Van der Harst, algemeen directeur van Transport en Logistiek Nederland

Algemeen:

De transportsector heeft zichzelf ten doel gesteld de overheidsdoelstellingen voor de beheersing van de uitstoot van schadelijke gassen te realiseren. De aanplant van bossen kan bijdragen aan het halen van de doelstellingen voor 2010. Dit kan

bekostigd worden via een heffing voor externe kosten in de toekomstige kilometerheffing.

Illustraties:

In eerste instantie gaan we toch vooral uit van functioneel bos waar de CO₂-binding voorop staat. Denkbaar zijn snelgroeiende boomsoorten. Als zo'n bos dan ook nog allerlei andere kwaliteiten en functies zou krijgen, is dat mooi meegenomen, maar het gaat toch vooral om de functie in de CO₂-afspraken.

Proces:

De minister moet meewerken op het gebied van wetgeving.

Alle onderdelen van de transportsector moeten in gelijke mate met heffingen voor externe kosten te maken krijgen (al mogen er wel verschillen/prijsprikkels ontstaan als bepaalde onderdelen bijvoorbeeld milieuvriendelijker zijn dan andere; hierdoor worden de werkelijke kosten zichtbaar).

Subsidies van EZ kunnen (mede) gebruikt worden voor het beplanten van leegstaande landbouwgronden.

Kritiek:

De extra opbrengsten van de kilometerheffing moeten daadwerkelijk aan de transportsector en haar milieu- en veiligheidsdoelstellingen ten goede komen; het liefst via een fonds, maar dat kan ook via keiharde afspraken. Anders is er geen draagvlak voor te krijgen binnen de transportsector.

Om oneerlijke concurrentie te voorkomen moet de invoering van de kilometerheffing gelijktijdig met Duitsland plaatsvinden. Ook de hoogte van de extra heffing voor externe kosten zou gelijk op moeten gaan met die in ons omringende landen (zoals Duitsland).

Schraven, voorzitter Vereniging VNO-NCW

Algemeen:

Goede bedrijventerreinen, ontsluiting daarvan en een aangenaam leefklimaat zijn belangrijk voor het vestigingsklimaat in Nederland. Groen kan daaraan een belangrijke bijdrage leveren. VNO-NCW heeft in samenwerking met het AVBB, de ANWB, Natuurmonumenten en LTO-Nederland een nieuwe visie ontwikkeld: ontwikkelingsplanologie.

Illustraties:

Nieuwe creatieve ideeën moeten een kans krijgen, functiecombinaties moeten veel meer standaard worden (water en wonen en bedrijvigheid en groen/landbouw en natuur en water/groen in de stad, etc.). Essentieel is dat alle stakeholders in het gebied in een vroeg stadium worden betrokken bij de ruimtelijke ontwikkeling. Ontwikkelingsplanologie vergt veel van de betrokkenen, deelname is vrijwillig, maar niet vrijblijvend.

Proces:

De overheid zou geen centraal sturende, maar een voorwaardescheppende rol moeten spelen. Dit impliceert samen met - in plaats van vóór - de burgers en het bedrijfsleven, op zoek gaan naar de meest optimale inrichting van het grondgebied. In dit proces zijn transparantie, vertrouwen, respect en een beperkte planningshorizon essentieel. 'Zwakke' functies zoals groen worden in deze benadering beter beschermd doordat ze vanaf het begin en als een gelijkwaardige partner meegenomen worden.

Kritiek:

Ruimtelijke ordening moet minder procedureel worden en zich meer richten op realisatie.

Er moeten menskracht en middelen vrijgemaakt worden op lokaal niveau (niet alleen

door de overheid maar ook daarbuiten) om te kunnen participeren in het proces van de ontwikkelingsplanologie. Gemeenten moeten meer samenwerken.

Lips, algemeen directeur Libéma Exploitatie BV (van o.m. Autotron, Brabanthallen)

Algemeen:

Bezoekersaantallen van dagattractie- en verblijfrecreatieparken dalen waarschijnlijk met 40-50% als ze niet in het groen zijn ingebed; de toeristisch-recreatieve sector investeert dus veel in groen binnen de eigen poort; voor een groene omgeving buiten de terreinen wordt vooral samenwerking met andere partners gezocht.

Illustraties:

Bij Libéma Exploitatie BV is de keuze van de lokatie van een nieuw congrescentrum in Veldhoven mede bepaald door de groene omgeving.

De perspectieven voor activiteiten als funshoppen en flaneren op een meubelboulevard zullen toenemen als de locaties daarvoor groener worden.

Proces:

Libéma heeft een eigen PPS-model ontwikkeld voor de samenwerking met de overheid. Je zult steeds op zoek moeten gaan naar die partners die (a) noodzakelijk zijn voor het proces; en (b) belang hebben bij het proces. Vervolgens moet je van de belanghebbenden verwachten dat ze vanuit een consensus-model werken; met fundamentalisten kun je geen zaken doen

Kritiek:

Bij PPS moet niet krampachtig alles samen gedaan worden - ieder doet dat deel waar 'ie goed in is; anderzijds treft Lips "in de politiek meer consensus aan dan in bepaalde natuurclubs."

De Graeff, voorzitter Unie van Waterschappen en dijkgraaf Hoogheemraadschap Schieland

Algemeen:

Er is extra ruimte nodig in het reguliere watersysteem en voor calamiteiten. Bij het reguliere watersysteem wordt de meest kostenefficiënte mix bepaald van bemalen voor afvoer en grond verwerven voor berging van overtollig water. Functiecombinaties kunnen van invloed zijn op de kostenafweging tussen bemalen of ruimte zoeken; ruimte voor water is immers goedkoper indien anderen meebetalen. Bij calamiteitenpolders gaat het vaak om agrarische gronden; ook permanente vernatting van natuur en het graven van recreatieplassen bij nieuwe woonwijken zijn opties.

Illustraties:

Het openhouden van agrarisch gebied is te combineren met noodopvang tijdens wateroverlast. Gebieden in Zevenhuizen worden daarvoor bijvoorbeeld bestemd. Te vaak is onduidelijk wie van de vele mensen om de tafel namens wie spreekt of beslist. Dat ervaart De Graeff bijvoorbeeld bij realisatie van de Groen Blauwe Slinger bij Den Haag en Delft.

Proces:

Waterschappen ondersteunen beleidsmaatregelen zoals 'Groen in en om de stad' en het maatschappelijke offensief 'Nederland Natuurlijk'. Daarbij wordt getracht geldstromen samen op te laten gaan en belangen samen te brengen tot functiecombinaties.

In de ideale situatie is een vrijwillige basis voldoende, maar vaak is een wettelijk kader nodig in het complexe proces van ruimtelijke transformatie. Daarom zou de landinrichtingswet of een soortgelijke wet ingezet moeten worden, ook al staat deze

bekend als omslachtig, tijdrovend en duur.

Collectieve voorzieningen moet je niet overlaten aan sponsoring, zou een goede stelling zijn.

Er zijn sterke waterschappen en provincies nodig. Het plan van Van Kemenade is goed voor de regie van ruimtelijk transformaties.

Kritiek:

Functiecombinaties zijn niet altijd mogelijk. De Raad voor het Landelijk Gebied komt er bijvoorbeeld in een recent advies van terug, omdat blijkt dat functies elkaar in de weg zitten volgens diverse kwaliteitseisen.

Ten Holte, adjunct-directeur Arcares, brancheorganisatie verpleging en verzorging

Algemeen:

De zorgsector is overbelast en geeft geen prioriteit aan groen omdat ruimte voor zorg de eerste prioriteit heeft. Wel is algemeen bekend dat groen een aangenaam positief effect kan hebben op cliënten in verpleeg- en verzorgingshuizen. Er zijn kansen voor groen, bijvoorbeeld door de kapitaalkrachtige vraag van toekomstige ouderen, zolang de geldstromen daarvoor maar niet ten koste van de zorg gaan.

Illustraties:

Groen draagt bij aan 'gevoel van thuis zijn' en past dus in vraaggestuurde benadering en de aandacht voor de kwaliteit van leven; groen kan gebruikt worden voor het sturen van het gedrag van dementerenden.

Ten Holte zou open staan voor het uitbreiden van de 1% regeling voor kunst tot '1% voor kunst en/of groen'.

De opkomst van 'leefstijlgroepen' en kapitaalkrachtige ouderen die geldt over hebben voor een groene omgeving biedt kansen voor meer groen in en om verpleeg- en verzorgingshuizen.

Proces:

Het Kenniscentrum voor Wonen en Zorg kan als innovatieve denktank functioneren.

Het College voor Bouw kan in bouwvoorschriften meer kansen bieden voor groen.

Op lokaal niveau zijn woningcorporaties en gemeenten belangrijke partijen (ook VNG en Aedes).

Kritiek:

(Bouw)voorschriften in de zorg laten weinig ruimte voor eigen keuzes, bijvoorbeeld voor groen.

Naast deze inhoudelijke highlights is het interessant te vermelden dat het moeilijk was om een representant van de zorgsector bereid te vinden een gesprek te voeren. Vooraf leek dit - gezien cijfers over effecten van groen op de volksgezondheid - nu juist de meest voor de hand liggende sector om te interviewen. Deze omstandigheid bleek een goede indicatie voor het signaal dat degene die we uiteindelijk spraken gaf: de zorgsector is overbelast en geeft weinig prioriteit aan groen.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

In allerlei sectoren is de afgelopen jaren onderzoek uitgevoerd waaruit blijkt dat natuur en groen een positief effect hebben op de gezondheid en het welbevinden van mensen. De Stichting Groenforum stelt zich het doel de kennis omtrent de maatschappelijke en economische waarde van groen te bevorderen en te verspreiden. Dit levert een bijdrage aan het maken van betere afwegingen omtrent investeringen in groen in bijvoorbeeld de ruimtelijke ordening, arbeidsomstandigheden, de relatie tussen werk en vrije tijd, de gezondheidszorg, recreatie en spelen, etc. De doelgroep van de Stichting Groenforum bestaat uit onderzoekers, beleidsmedewerkers en managers uit de sectoren, wonen, werken, recreatie, gezondheid, zorg, natuur en groen.

Ter ondersteuning van het werk van de Stichting Groenforum en op verzoek van de Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zijn in 2001 en 2002 de volgende activiteiten ontwikkeld:

- Een uitgebreid literatuuronderzoek dat zal resulteren in een aantal stellingen met betrekking tot de maatschappelijke en economische waarde van groen; en
- Een opiniepeiling onder vertegenwoordigers van diverse sectoren over het economisch rendement van investeren in groen, en de motivatie en mogelijkheden om dit daadwerkelijk te doen.

De (voorlopige) resultaten van zowel de opiniepeiling als het literatuuronderzoek vormden het uitgangspunt van inleidingen en discussies in werkgroepen tijdens de nationale workshop 'Groen voor alle mensen'. Deze workshop vond plaats op 1 november 2001 op Kasteel Groeneveld te Baarn en werd georganiseerd door de Stichting Groenforum. Dit rapport is het eindresultaat van de opiniepeiling die werd uitgevoerd door de Stichting Recreatie.

1.2 Aanpak

De opiniepeiling is gebaseerd op interviews met acht experts uit diverse sectoren. De interviews zijn verdeeld over de genoemde sectoren wonen, werken, industrie en bedrijfsleven, gezondheidszorg en recreatie en toerisme. De volgende organisaties (op alfabetische volgorde) zijn benaderd voor een interview:

- Aegon (bedrijfsleven en industrie);
- **Algemeen Verbond Bouwbedrijf** (bouwen en wonen)
- **Arcares**, brancheorganisatie verpleging & verzorging (gezondheidszorg);
- **Bouwfonds** (bouwen en wonen);
- **Essent** (bedrijfsleven en industrie);
- ING (bedrijfsleven en industrie);
- **Libéma exploitatie bv.**, (recreatie en toerisme);
- Maasland Ziekenhuis Sittard (gezondheidszorg)
- Mens Makelaars (bouwen en wonen & bedrijfsleven en industrie);
- NOC-NSF (georganiseerde sport)
- Numico (bedrijfsleven en industrie);
- Schiphol (bedrijfsleven en industrie)
- **Transport en Logistiek Nederland** (bedrijfsleven en industrie);
- **Unie van Waterschappen** (waterbeheersing)

- Nederlandse Vereniging van Ziekenhuizen (gezondheidszorg);
- Verbond van Verzekeraars (o.a. gezondheidszorg);
- **Werkgeversorganisatie VNO-NCW** (bedrijfsleven en industrie);
- Zorgverzekeraars Nederland (gezondheidszorg)

De gemarkeerde organisaties hebben medewerking verleend aan de interviews. De Stichting Recreatie sprak met de volgende personen¹:

mr.drs. L.C. Brinkman	Voorzitter Algemeen Verbond Bouwbedrijf (AVBB)
ir. J.J. de Graeff	Voorzitter Unie van Waterschappen en dijkgraaf Hoogheemraadschap Schieland
drs. M.C. van der Harst	Algemeen Voorzitter Transport en Logistiek Nederland
drs. D.T.C.M. Lips	Algemeen Directeur Libéma
mr. J.H. Schraven	Voorzitter Vereniging VNO-NCW
ir. W.K. Wiechers	Voorzitter Raad van Bestuur Essent nv
mr. W.C.T.F. de Zeeuw	Directeur Nieuwe Markten Bouwfonds Wonen
drs. E. ten Holte MSM	Adjunct-directeur, Arcares

De gesprekken kenden een vaste opbouw. Allereerst is de geïnterviewde geïnformeerd over de opdrachtgever en uitvoerder van de opiniepeiling, de andere organisaties die meewerken aan de opiniepeiling en het doel van het gesprek. Bij dit laatste onderwerp is onder andere de nationale workshop aan de orde geweest. Ook is steeds kort stil gestaan bij het begrip ‘groen’ indien dit niet duidelijk was. De geïnterviewde is hierbij *niet* op de hoogte gebracht van de verschillende facetten van groen die mogelijk relevant zouden kunnen zijn voor de geïnterviewde. Op deze wijze is voorkomen dat een bepaalde definiëring en/of waardering van groen aan een bepaalde sector of organisatie werd opgedrongen. Gedurende het gesprek zijn echter wel, mede met behulp van stellingen, nieuwe invalshoeken ter sprake gebracht (indien dit niet spontaan gebeurde). Deze stellingen zijn gemaakt op basis van de uitkomsten van het hiervoor genoemde literatuuronderzoek.

In overleg met de opdrachtgever en een vertegenwoordiger van de Stichting Groenforum is een aantal aandachtspunten voor de gesprekken bepaald. Deze aandachtspunten waren:

- Wat zijn, in de visie van de organisatie waar de geïnterviewde werkzaam is, de belangrijkste maatschappelijke en economische waarden van groen voor de sector waarin u werkzaam bent?
- Is de geïnterviewde bekend met wetenschappelijke inzichten met betrekking tot de waarde van groen? En maakt zijn organisatie daarvan gebruik in de besluitvorming? Of: Zou dergelijke informatie invloed uitoefenen op de beslissingen in de organisatie?
- Werkt de organisatie waar de geïnterviewde werkzaam is momenteel actief aan het bevorderen van een groener Nederland? En zo ja, op welke wijze? En in hoeverre werkt de organisatie hierbij samen met andere partners?

¹ Daarnaast is telefonisch informatie verkregen van Mw.drs.A.C.F. van Galen-Metz en de heer B. Bennink, beiden van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en de heer drs. D.J. Klein Hessink van TNO-Arbeid.

- Wat is in de ogen van de geïnterviewde het ideaalbeeld voor de toekomst ten aanzien van groen, en de relatie tussen groen en zijn sector of organisatie?
- Op welke wijze zou de organisatie waar de geïnterviewde werkzaam is een (nog actievere) bijdrage kunnen leveren aan het realiseren van dit toekomstbeeld? En welke samenwerkingspartners zou de geïnterviewde daarbij willen of kunnen betrekken (of juist niet)?

Van elk gesprek is een verslag gemaakt dat aan de geïnterviewde is toegestuurd. De geïnterviewde kon hierop reageren en verbeteringen, nuanceringen of aanvullingen geven. Hierbij is tevens goedkeuring gevraagd voor de uitgave van de tekst in dit rapport en in eventuele andere publicaties die op basis van de gesprekken gemaakt kunnen worden.

1.3 Opzet van dit rapport

Dit rapport bevat gespreksverslagen. Achterin staat een samenvattend overzicht van de belangrijkste uitspraken. Deze zijn uitgesplitst naar:

- de belangen,
 - ambities en problemen van marktpartijen,
 - de kansen die marktpartijen in en voor groen zien,
 - de eigen rol van marktpartijen en wat zij van de overheid verwachten.
- Tot slot zijn conclusies, aanbevelingen en beleidsvragen geformuleerd.

Voor lezers met weinig tijd begint het rapport met een managementsamenvatting. Daarin worden de door marktpartijen genoemde kansen en bedreigingen voor een groen investeringsklimaat schematisch weergegeven

2 MARKTPARTIJEN AAN HET WOORD

In dit hoofdstuk vindt u de verslagen van de interviews. De interviews worden steeds gepresenteerd per sector. Elke sector is bovendien voorzien van een korte inleiding met informatie over het verloop van de gesprekken en/of over de organisaties van de gesprekspartners.

2.1 Bouwen en wonen

2.1.1 Inleiding

In de sector 'bouwen en wonen' zijn twee gesprekken gevoerd. Allereerst is gesproken met één van de leidende vastgoedondernemingen in Nederland, Bouwfonds. Bouwfonds wil voorzien in de behoefte aan huisvesting voor wonen, werken en winkelen. Dit doet zij met vernieuwende concepten op het gebied van ontwikkeling, financiering en management van vastgoed. Het gesprek over de visie op en de rol van projectontwikkelaars ten aanzien van groen vond plaats met mr. W.C.T.F. de Zeeuw, Directeur Nieuwe Markten Bouwfonds Wonen.

Het tweede gesprek in de sector 'bouwen en wonen' vond plaats met de voorzitter van het Algemeen Verbond Bouwbedrijf (AVBB), mr.drs. L.C. Brinkman. Het AVBB is een federatie van 17 ondernemersorganisaties in de hele keten van de uitvoerende bouw. Het gaat hierbij om ondernemersorganisaties in zowel de burgerlijke- en utiliteitsbouw, de grond-, weg- en waterbouw en de gespecialiseerde onderaannemers. Het AVBB heeft een duidelijke visie op het toekomstige beleid van de bouw, zowel met betrekking tot de bouw van huizen, kantoren en utiliteitsgebouwen als de aanleg en het onderhoud van de infrastructuur.

2.1.2 Bouwfonds Wonen: woonconsument als 'onderlegger' voor groene ruimte

Wetenschap versus markt

Ter voorbereiding van de workshop 'Groen voor alle mensen' wordt een overzicht ontwikkeld van de wetenschappelijke kennis over de economische waarde van groen voor diverse sectoren. Het idee hierachter is om het bedrijfsleven met de neus op empirisch bewezen gunstige effecten van groen te drukken en hiermee investeringen in groen te stimuleren. Volgens De Zeeuw heeft Bouwfonds momenteel geen, of in ieder geval weinig inzicht in dit wetenschappelijk materiaal. Dit vindt hij echter geen probleem want zelfs als dit inzicht zou bestaan, dan zou het effect ervan op het handelen van Bouwfonds zeer beperkt zijn: *"Wij zijn eigenwijs genoeg om zelf marktonderzoek uit te voeren want een projectontwikkelaar zal altijd kijken naar de optimale verhouding tussen kosten en opbrengsten."*

Dit marktonderzoek is niet alleen een kwestie van 'eigenwijs-zijn' maar heeft ook alles te maken met de eigenschappen van de markt waarop Bouwfonds opereert. Met name de sterke afhankelijkheid van de aantrekkingskracht van de locatie voor de woonconsument, maakt marktonderzoek onmisbaar voor nieuwe projecten. Daarnaast wordt soms ook meer algemeen (markt)onderzoek gedaan, zoals vorig jaar naar luxe wonen in groen.

Groen imago

Zoals gezegd kijkt een projectontwikkelaar zoals Bouwfonds voornamelijk naar de verwachte opbrengsten van projecten. Toch wordt groen niet louter als een kostenpost gezien. Allereerst stelt De Zeeuw dat niet Bouwfonds, maar veelal gemeenten bepalen hoeveel groen er in een project (binnen de exploitatie) gerealiseerd wordt. In sommige gevallen kunnen projectontwikkelaars wel meepraten over de plannen, maar uiteindelijk stellen gemeenten de eisen vast waaraan een bouwplan moet voldoen. Ten tweede kan een projectontwikkelaar niet alleen naar korte termijn belangen kijken want de koper kijkt wel naar de toekomst. En daarin speelt de woonomgeving een niet onbelangrijke rol. Een goede, groene woonomgeving draagt bij aan de prijs die mensen bereid zijn te betalen, en dus aan het rendement van een investering. Het beeld dat projectontwikkelaars zo veel mogelijk privé, en zo min mogelijk publiek groen zouden willen is dan ook onjuist. Bouwfonds heeft bijvoorbeeld in Leidsche Rijn een aantal projecten waarin geëxperimenteerd wordt met vormen van collectief groen. Daarnaast heeft Bouwfonds enkele projecten in portefeuille die als 'nieuwe buitenplaatsen' kunnen worden gekenschetst. Tot slot speelt imago in deze discussie een rol. Bouwfonds bouwt woningen waarin het over 10 jaar nog prettig wonen is. Groen kan een belangrijk onderdeel vormen van dit imago, maar een 'groen imago' gaat De Zeeuw te ver. Bouwfonds is niet een organisatie die zomaar zal investeren in groen. Er moet een element van rood in zitten. Zo kan de projectontwikkelaar wel betrokken zijn bij het omkatten van agrarische grond in natuur, maar alleen als dit profijtelijk is, en de gronden daarna worden overgedragen aan natuurbeherende instanties.

Keuzes

Het investeren van een deel van de opbrengsten van rood in groen loopt voor Bouwfonds via de grondexploitatie. Dit gebeurt nu al voor met name groen in de wijk. De NEPROM en de VNG hebben samen onderzocht wat je via de grondexploitatie kan regelen. Als dit instrument in de toekomst ook ingezet moet worden voor ander groen, dan is het van belang dat er keuzes gemaakt worden: *“Je kunt hiermee niet én sociale woningbouw én infrastructuur én veel groen realiseren. Daarvoor is eenvoudigweg niet genoeg ruimte binnen de grondexploitatie. Hier moeten dus keuzes gemaakt worden”*.

Schaalniveau en belasting

Als alternatief voor de grondexploitatie zou je ook echte rood-voor-groen projecten kunnen opzetten waarin luxere woningen - De Zeeuw noemt een ondergrens van 8 ton - 'afgetapt' worden voor groene doelstellingen. Voorwaarde hierbij is wel dat je sociale woningbouw vergeet, en dat het groen in de nabijheid van de woonbebouwing gerealiseerd wordt. *“Als er geen link bestaat met de investeringen, als de afgeroomde bedragen op nationale schaal verevend worden, dan gaat het om ordinaire belastingen. De maximale schaal waarop dit rood-voor-groen denken zou kunnen werken is de regionale.”*

Zoekgebieden voor groot groen en grondwerving

Een groot probleem bij het realiseren van grote groengebieden nabij VINEX-wijken is de verwerving van de benodigde grond. Het is voor overheden wel mogelijk om snippers grond binnen een zoekgebied voor een groengebied te verwerven, maar het in handen krijgen van het hele gebied is lastig omdat projectontwikkelaars daar vaak al tussen zitten. De grond in zoekgebieden is immers zeer aantrekkelijk. Bouwfonds verwerft op dit moment alleen grond in de verwachting dat er verstedelijking zal gaan plaatsvinden.

Zou Bouwfonds rekening houden met zoekgebieden voor groot groen? De Zeeuw kaatst de bal terug naar de overheden door te stellen dat zij het vaak niet met elkaar eens zijn over de bestemming van een gebied. *“Wij willen best samen met overheden*

kunnen kijken naar welke eisen aan een gebied gesteld worden. De overheid moet daarbij het kader schetsen en dan kunnen wij kijken of we tot een overeenstemming kunnen komen. Als daar bijvoorbeeld veel groen in zit, dan stelt dat van ons uit eisen aan de verwervingsprijs, want als die te hoog is dan kan een project voor ons niet uit.” Momenteel is de situatie dus niet zo duidelijk. De verschillende overheden tuimelen vaak over elkaar heen. Indien provincies en gemeenten beter zouden communiceren over hun plannen, zou volgens De Zeeuw een deel van de verwervingsproblemen voor groen opgelost kunnen worden. Bouwfonds heeft enkele verzoeken gekregen van gemeenten of provincies voor een gemengde opgave, terwijl ze daartoe suggesties heeft gedaan. Als dan de provincie zegt dat ze nog niet weet wat ze met een gebied willen, haakt Bouwfonds af.

Er zijn natuurlijk wel enkele voorbeelden te noemen waarin groen en rood wel samen gaan. De Zeeuw noemt de Haverleij in 's-Hertogenbosch en Meerstad en de Blauwe Stad in Groningen. In dit laatste project wordt bijvoorbeeld de wens om een gebied economisch aantrekkelijker te maken in relatie gebracht met ecologische zones en water en zo is een redelijk integraal project ontstaan. De Zeeuw vindt dat prima: *“De motieven kunnen verschillen, maar het resultaat telt”*. In dit verband verwacht De Zeeuw ook niet veel van de contouren benadering van de Vijfde Nota. Op het eerste gezicht lijkt een strikte scheiding tussen de contouren een gemengde opgave in de weg te zitten omdat rood en groen uit elkaar getrokken worden. Aan de andere kant vindt De Zeeuw die contouren totaal niet vernieuwend omdat hij een dergelijke benadering ook al gebruikte in de tijd dat hij gedeputeerde was. Zo zijn in het Gooi contouren al langer nodig omdat de grenzen tussen stad en heigronden elkaar raken.

Open ruimte

Tijdens het gesprek zijn ook enkele stellingen die voor de workshop van 1 november a.s. zijn ontwikkeld voorgelegd. In reactie op de twee stellingen over wonen en landbouw in de EHS werd in eerste instantie instemmend gelachen om het idee dat wonen in de EHS beter zou zijn dan landbouw. Daarna volgde al snel de nuancering: *“Eigenlijk vind ik huisjes in de EHS niet kunnen – ik kan me dat alleen voorstellen in uitzonderlijke gevallen”*. Maar ook landbouw en de EHS is in de visie van De Zeeuw geen voor de hand liggende combinatie: *“Landbouw kan wel als ondergeschikte van natuur (en recreatie) doelstellingen. Hier en daar kan het, maar het lijkt me een redelijk marginaal verschijnsel. Eigenlijk ben ik niet zo'n voorstander van landbouw op zo'n quasi-economische grondslag. We kunnen wel een warme deken over de agrarische sector leggen, maar een realistischer, en soms ook harder beleid zou passender zijn. Dit is meer iets voor natuurbeherende organisaties”*.

De waarde van open ruimte staat overigens buiten kijf. Als voorbeeld noemt hij de hele Groene Hart-discussie: *“We zouden veel meer moeten kijken naar welke gebieden nu echt van waarde zijn, en waar we onze doelstellingen kunnen waarmaken”* En met 'we' bedoelt De Zeeuw in dit geval de Nederlandse gemeenschap die een goede verhouding tussen ambitieniveau en realiseringmogelijkheden moet zoeken.

Voor het beschermen van deze waarde van open ruimten in Nederland denkt De Zeeuw aan een grondbank-achtige oplossing. Het grondaankoopbeleid moet veel offensiever. Dit is met name een taak voor de overheid, maar er zijn soms ook marktpartijen. Hierbij denkt hij bijvoorbeeld aan Fortis (AMEV), dat veel landbouwgrond in bezit heeft. Voor Bouwfonds zelf ziet hij niet echt een grote rol hierin weggelegd: *“Bouwfonds zal met name via gemengde projecten een deel van de opbrengsten van rood in kunnen zetten voor groen”*.

Krachtige gemeenten

De Zeeuw mist een heldere opdrachtgeverrol van de overheid en noemt enkele voorwaarden waaraan de genoemde rood-voor-groenprojecten moeten voldoen om groen te laten slagen. Allereerst moeten de verschillende overheden het met elkaar

eens zijn over wat er met een gebied moet gebeuren. Het gaat hierbij om gemeenten en provincies, maar ook om verschillende ministeries op rijksniveau, met name LNV en VROM. Aan de andere kant houdt deze voorwaarde niet in dat plannen ook van tevoren dichtgetimmerd moeten zijn. Volgens De Zeeuw moeten geselecteerde marktpartijen in een eerder stadium uitgenodigd worden om - binnen door de overheid vastgestelde randvoorwaarden en hoofddoelstellingen - mee te werken aan de ontwikkelingen in een bepaald gebied. Deze gebiedsgerichte manier van werken moet bovendien direct gekoppeld worden aan een verwervingsstrategie waarin zowel de overheid als eventuele marktpartijen een rol spelen.

Ten aanzien van deze rood-voor-groen projecten zijn er ook diverse lijnen te trekken met de aanbevelingen van de Stuurgroep Krachtige Gemeenten waarvan De Zeeuw voorzitter was: *“Kleine gemeenten zijn niet zo gek op dit soort projecten want het gaat in het algemeen niet om het bouwen voor de eigen bevolking. De kans van slagen is dus groter bij de grotere plattelandsgemeenten. Bovendien is een beschouwing op regionaal niveau gewenst en liggen dergelijke projecten vaak op het grondgebied van meerdere gemeenten. Stevige samenwerking tussen overheden is dan ook gewenst. Daarbij moet per geval een passend bestuurlijk arrangement gemaakt worden. Hiervoor zou de rol van de provincies krachtiger moeten zijn indien gemeenten niet vrijwillig of niet doeltreffend genoeg samen willen werken”*.

Rol van Bouwfonds

De taak die De Zeeuw voor Bouwfonds ziet in de discussies rondom groen is vooral die van boodschapper: *“Wij behoren dicht bij onze klanten te staan, en dit zijn zowel de gemeenten als de eindgebruikers”*. Bouwfonds moet dus de mening van de individuele burger representeren bij gemeenten, maar tevens de kwaliteit van het geheel in de gaten houden. Daarnaast is het de taak van Bouwfonds om te anticiperen op nieuwe markten. Dit heeft zeker ook te maken met het imago van Bouwfonds die zich profileert als een consument- of vraaggerichte de projectontwikkelaar. In het bewerkstelligen van een groener Nederland is dus de rol van de publieke opinie belangrijk. Die beïnvloedt immers de ideeën van bestuurders en politici.

Conjunctuur

Groen is op dit moment zeker geen stiefkindje. De uitgaven aan algemene functies, waaronder groen, zijn de afgelopen jaren flink gestegen ten gevolge van het gunstige economische klimaat. Als de recessie waar op dit moment over gesproken wordt doorzet dan zal dit zeker consequenties hebben voor deze maatschappelijke functies, maar er zijn wel ondergrenzen. Bijvoorbeeld als minder groen in de woonomgeving de huizenprijs gaat drukken.

Afgezien van conjuncturele schommelingen benadrukt De Zeeuw ook het belang van de locatie op de prijs van een woning. Prijzen kunnen soms van straat tot straat tienduizenden guldens, en soms zelfs tonnen schelen. Dit bepaalt ook in belangrijke mate de ruimte die je overhoudt voor groen in de woonomgeving.

Tot slot: toch onderzoek?

Kengetallen worden als snel normen. De Zeeuw heeft geen behoefte aan nieuwe. Je moet het ruimtelijk ordeningsproces niet verzwaren met nog meer normen. Dat is de dood in de pot voor een goede ruimtelijke ontwikkeling, want het versterkt de verkokering en het sectorale denken alleen maar.

Ondanks de scepsis ten aanzien van (wetenschappelijk) onderzoek eindigde het gesprek met enkele aandachtspunten voor onderzoek naar de economische waarde van groen. Allereerst denkt De Zeeuw dat het pleidooi voor investeren in groen aan kracht zou winnen door aan te tonen dat groen een belangrijke vestigingsfactor is voor zowel bedrijven als huishoudens in bijvoorbeeld de Randstad. Hiermee zou je de

juiste partijen kunnen mobiliseren. Daarnaast zou Bouwfonds zelf interesse hebben in onderzoek dat de hoeveelheid geld die mensen nu eigenlijk echt over hebben voor groen in de woonomgeving expliciet maakt. Want welk onderdeel van de woonomgeving bepaalt nu eigenlijk het woongenot en in welke mate? De sociale structuur in een wijk? Groen? De afstand tot het werk? Deze factoren zouden van elkaar gescheiden dienen te worden om het werkelijke aandeel van groen te kunnen kwantificeren.

2.1.3 Algemeen Verbond Bouwbedrijf (AVBB): de financiering van groen blijft 'botje-bij-botje', maar als alle kleuren samenwerken gaat het veel beter

Zwart en rood versus blauw en groen in cijfertjes

Het AVBB is zeer intensief betrokken bij de hele discussie tussen rood en zwart aan de ene kant en groen en blauw aan de andere omdat de ondernemers bijna per definitie met deze zaken te maken krijgen bij bouwprojecten in het land. Groen en blauw zijn voor het AVBB dus niet iets dat pas de laatste jaren onder invloed van de politiek-maatschappelijk trend aan de orde is. Ten tweede komt de planologische verhouding tussen blauw en groen en rood en zwart steeds aan de orde in de relaties van de federatie met haar landelijke contacten. In dit laatste verband blijkt dat 'kwaliteit' als verzamelbegrip in de praktijk van het leven vaak vertaald wordt in termen van ruimte, van groen, van blauw, van duurzaamheid, van mogelijkheden om het leven gezonder te maken. In toenemende mate ziet Brinkman dat in landelijke debatten. Maar ook op het uitvoeringsniveau van een bestemmings- of een streekplan: de functies van groen en blauw gaan een grotere rol spelen - ook in 'rekenkundige' of economische zin. Groen en blauw maken dus steeds meer onderdeel uit van de eisen die de bevolking stelt aan de ontwikkeling van plannen. In de infrastructuur, bijvoorbeeld, was het vroeger bij wijze van spreken een kwestie van een spoorweg van A naar B leggen, recht-toe-recht-aan. Tegenwoordig speelt daar de hele discussie van de inpassing in het landschap. Het gaat hierbij niet alleen om de kosten, maar ook om de vraag van waar nu precies de meerwaarde van de verschillende mogelijkheden ligt. Het gaat daarbij niet alleen om woorden, maar zeker ook om de cijfers.

Staking

Het AVBB is ook betrokken bij de vraag welke financieringsbronnen er zijn naast de microbenadering van het bestemmingsplan. Het grootste probleem waar men hierbij tegenaan loopt is dat het bij een bestemmingsplan altijd om een beperkt gebied gaat, waar altijd meer wensen liggen dan door de bewoners van dat gebied gedragen kunnen worden. Behalve het tekort aan geld speelt hierbij ook de grens van wat nog aan dat gebied toegerekend kan worden een belangrijke rol. Die grens wordt steeds verder opgerekt. Uiteindelijk wordt echter het hele plan opgedeeld in kavels, en speelt voor ons de vraag of het nog verkoopbaar is, zowel letterlijk als figuurlijk. De grondkostenquote, dat wil zeggen dat deel van de kosten dat 'in' de grond zit voor bijvoorbeeld riolering, straten en publiek groen, ligt momenteel op zo'n 40% van de totale kostprijs. Dat is voor veel bewoners - huur of koop - een heel bedrag voor iets dat ze niet direct kunnen zien. Hierin zit voor de duurdere woningen ook nog een stuk verevening voor sociale bouw. Brinkman merkt dat in sommige gevallen de rek er uit is: *"Die dure kavels worden dus alsmaar duurder om via die verevening de goedkope kavels te kunnen subsidiëren. Wat we nu meemaken is dat er in sommige VINEX-wijken een kopersstaking komt. De duurdere kavels gaan niet of minder snel weg omdat men niet meer bereid is om zoveel te betalen als daar niets zichtbaars of tastbaars tegenover staat. Er is wel behoefte aan dure woningen, maar dan in de bestaande steden, niet in de VINEX-wijken waar aanbod en vraag beter in evenwicht zijn voor dit segment."*

T-shirts, Bahama's en opvoeden

Later in het gesprek geeft Brinkman aan dat er, los van de kopersstaking, toch wel vraag is naar duurder woningen als daar maar een kwalitatief goede omgeving tegenover staat: *“Mensen komen niet alleen af op wat het goedkoopst is. We merken dat woningen die goed in het groen en blauw zitten goed verkopen. Maar mensen willen wel zien wát ze kopen. Direct volwassen bomen aanplanten, bijvoorbeeld spreekt de mensen aan. Rood en groen moeten hiervoor gelijk oplopen.”* Ook de schaal waarop je dit kan bereiken is belangrijk: *“Als je nieuwe groepen bewoners wilt aantrekken heb je een bepaalde schaal nodig om de investeringen in de woonomgeving op te kunnen brengen. Een handje vol nieuwe eigenaren is niet meer dan een druppel op een gloeiende plaat.”* Tot slot stelt Brinkman dat je mensen hierin ook een beetje mag of moet opvoeden: *“Mensen kopen wel elke week een nieuw T-shirt of gaan op vakantie naar de Bahama's, en als ze een goede woonomgeving willen verblijven, dan zullen ze daar ook geld voor over moeten hebben. Daarin mag je de mensen best opvoeden als ze dat zelf niet inzien.”*

Groen stemt niet

Om de discussie over de financiering van groen iets aan te scherpen schetst Brinkman een aantal oplossingsrichtingen. Allereerst is er de laatste tijd veel te doen over de open-ruimteheffing. Het AVBB heeft hier om diverse redenen grote moeite mee. De werking ervan is volgens Brinkman twijfelachtig want het helpt je niet aan extra groen, alleen aan extra geld. Ook de effecten ervan op de sturing van het ruimtelijk beleid zijn beperkt. Daarnaast zijn er ideologische bezwaren ten aanzien van het feit dat alleen heel rijke mensen dan nog in het groen gaan wonen, want als je de werkelijke prijs eraan wil hangen die nodig is om de kwaliteit te verbeteren of om extra groen te maken, dan moet je heel veel vragen. En afgezien van een paar uitzonderingen zullen maar weinig mensen dit op kunnen brengen.

Een tweede financieringsmogelijkheid is dat de overheid bijspringt. Brinkman beseft dat wij, als burgers van dit land, dit uiteindelijk ook zelf betalen, maar zegt dat het AVBB en bijvoorbeeld Natuurmonumenten toch pleiten voor meer van dergelijke consumptieve overheidsuitgaven (ten opzichte van inkomensoverdracht): *“Dat heeft alles te maken met de prioriteitstelling binnen een overheidsbudget. Een onderliggend probleem is dat groen geen eigen stem heeft. En bejaarden en onderwijzers stemmen wel. Daarom is het verleidelijk om eerder naar die laatste groepen te luisteren dan naar groen.”*

Een derde mogelijkheid om investeringen in groen te bevorderen zijn fiscale regelingen die 'onmiskenaar helpen'. Om deze mogelijkheid verder te benutten voor groen denkt hij echter dat er een omslag moet komen in het denken: *“We moeten nog iets meer de slag maken van milieu naar natuur om mensen aan te spreken. Niet omdat de bouw anti-milieu is, maar omdat in de politiek-maatschappelijke presentatie men heel veel nadruk legt op onzichtbare zaken als CO₂ en NO_x terwijl voor veel mensen milieu in de eerste plaats iets met natuur te maken heeft. Dat heeft te maken met de directe zichtbaarheid van het groen. Ik hoor bijvoorbeeld vanuit verschillende projecten dat, hoewel er wel geld is, het nog lastig is om ook voldoende tastbare projecten te vinden die 'groen genoeg' zijn.”*

Kilometerheffing voor wandelaars en fietsers?

Meer algemeen gaat het bij de financiering van groen vooral om het genereren van cash-flow. Je kunt algemene belastingen heffen, of bewoners en omwonenden mee laten betalen, maar je kunt ook het gebruik beter belasten. Met name deze laatste kostendrager zou volgens Brinkman beter benut kunnen worden. Mensen hebben in zijn ogen tegenwoordig meer geld over voor rust en ruimte. Op de vraag of hij hierbij bijvoorbeeld denkt aan een kilometerheffing voor wandelaars en fietsers moet hij lachen: *“Ik dacht hierbij eigenlijk meer aan bijvoorbeeld een ANWB die alles rond het wandelen en fietsen aantrekkelijk maakt met tassen, routes, kleding, etc. Ook Staatsbosbeheer genereert inkomsten door bijvoorbeeld de woningen in haar gebieden te verhuren.”* Het is zeker niet de

bedoeling om gebieden te ontsieren met massa's kassa's. Het instellen van jaarkaarten voor de toegang van gebieden zoals nu al gebeurt bij enkele natuurbeherende instanties lijkt dan meer voor de hand te liggen. Tot slot wordt benadrukt dat het altijd 'botje-bij-botje' zal moeten zijn. Geen van de genoemde financieringsmogelijkheden is zaligmakend, en er zal altijd gezocht moeten worden naar de optimale mix van maatregelen.

Grondprijzen

Een groot obstakel bij het aanleggen van groen- en natuurgebieden is op dit moment dat de verwerving van de benodigde gronden stagneert, onder andere door de hoge grondprijzen. Brinkman draait dit probleem om: de grondprijzen zijn juist zo hoog omdat het beleid op dit moment de grond in handen wil hebben om het de kunnen inrichten en/of exploiteren. *"Waarom moet ik per sé eigenaar zijn van een stuk grond om het te kunnen exploiteren. Op dit moment leeft het idee dat als een boer eigenaar blijft van een stuk grond, dat er dan nooit groen of recreatie zal komen."* Brinkman ziet hier juist wel kansen. Agrarische gronden kunnen best een andere functie krijgen zonder dat er van eigenaar veranderd wordt. En een loods of een terrein kan op een andere manier geëxploiteerd worden waardoor nieuwe financieringsbronnen aangeboord worden. Dat gebeurt in andere sectoren van de economie ook, dus waarom kan dat in het groene deel niet? Ook het idee dat groen publiek eigendom moet zijn om ervan te kunnen genieten staat hem niet aan: *"In steden als Wassenaar, Bussum of Bloemendaal is het fantastisch wandelen en fietsen, terwijl bij het gros van die duinen een bordje "verboden toegang" staat. En er zit bijna geen stukje publiek eigendom in. Je moet daarvoor wel letten op de planologische inkadering van deze tuinen, maar door een goede situering van vrije kavels kun je grote indruk maken zonder dat het publiek eigendom is."*

Frustratie

Het AVBB, VNO-NCW, Vereniging Natuurmonumenten en de ANWB werken momenteel samen aan een alternatief voor wat zij noemen de "planologie van ge- en verboden". De discussie is vooral begonnen uit frustratie: *"We merkten dat het Hollandse poldermodel bleef hangen in praten, er kwam geen boom of woning bij."* De vier organisaties willen rood en groen verbinden, ook financieel. Uitgangspunt hierbij is dat je gebruik maakt van de reeds bestaande verbinding en dat je zo geconcentreerd mogelijk rode en grijze functies combineert: *"We willen bouwen op de corridors, met name op de knooppunten daarvan omdat dit goed bereikbare plekken zijn. Bovendien blijven er zo grotere gebieden over voor groen en blauw."* De concentratie rondom groene gebieden is ook positief voor woningen en de infrastructuur want deze functies hebben baat bij de nabijheid van groen en blauw. Er ontstaat zo een heel ander woon- en werkmilieu. Denk bijvoorbeeld maar aan Central Park in New York. Daar is de bebouwing heel geconcentreerd, maar doordat er een groen uitzicht is, ontstaat er een aangename leefomgeving. Ook kun je denken aan ruimte voor water door woningen op palen te bouwen. *"Niet iedereen wil een huisje met een tuintje, en op deze wijze kunnen we inspelen op de differentiatie in de markt."*

Respect voor elkaar

De alternatieve benadering is in opdracht van de vier organisaties door een stedenbouwkundig bureau uitgewerkt voor een aantal gebieden waar, in de nabije toekomst, iets tot ontwikkeling moet worden gebracht. Vervolgens zijn er voor een specifieke regio, de strook tussen de kust, Leiden, Alphen en het groene hart, diverse ruimtelijke varianten uitgewerkt. Volgens de brochure *"Ruimtelijke ontwikkeling in Nederland: Samen, anders, beter"* kent de benadering behalve het ruimtelijke uitgangspunt van concentratie rond bestaande verbindingen, ook een procesmatige kant. Overheden, maatschappelijke organisaties en burgers moeten hierbij samen de mogelijkheden van een gebied onderzoeken. Samen, met respect en vertrouwen, en vooral met oog voor elkaars belangen.

Vervolg

Met de voorbeeldstudies in de hand denkt Brinkman een alternatief te kunnen bieden voor de huidige praktijk waarin er veel gepraat wordt maar weinig daadwerkelijk gebeurt. De boerenorganisatie LTO heeft inmiddels aangegeven aan te willen haken op dit initiatief, en er zijn ook praktische contacten met de waterschappen. Voor verdere samenwerking zijn de initiatiefnemers vooral op zoek naar organisaties die beschikken over voldoende fysieke en/of bestuurlijke infrastructuur. Daarnaast willen de initiatiefnemers de overheid overtuigen van de kracht van deze aanpak. *“Helaas moeten we vaststellen dat op de departementen weinig concreet gedacht wordt. Het overleg over de ruimtelijke ordening is heel erg procedureel geworden, en is weinig op realisatie van projecten gericht.”* Daarnaast gaan er diverse departementen over deze functies, en ook dat bevordert integraal werken niet. Tot slot is er veel weerstand tegen het bouwen op en aan corridors. Brinkman vindt dit onzin: *“Wij pleiten er juist helemaal niet voor om het hele land vol te leggen met nieuwe wegen en spoorwegen. Die corridors liggen er al, de Romeinen zijn bij wijze van spreke begonnen met de aanleg ervan. Bovendien, als we nu niet snel gebruik maken van de goed bereikbare knooppunten, dan ontwikkelt zich van Den Haag tot Utrecht een grote massa van bebouwing langs de wegen. Je moet op een gegeven moment gewoon de werkelijkheid onder ogen durven zien.”*

Kostendrager, geen kostenpost!

De grote worsteling die momenteel plaatsvindt is de omschakeling van een aanbodnaar een vraaggestuurde markt. De markt is overgeïstitutionaliseerd. Dat kon in een tijd van kwantitatieve schaarste, maar met de huidige differentiatie van de markt kan dat niet meer. *“We moeten afstand nemen van het idee dat we kunnen bepalen hoe mensen tot achter de deur moeten wonen.”* Bovendien moeten er ingespeeld worden op de trendbreuk met het verleden. Blauw en groen worden steeds belangrijker voor de burger. Deze sectoren moeten zich dan ook offensiever en eerder in de discussie mengen. Niet zoals nu bijvoorbeeld gebeurt door rode en groene grenzen te trekken, want dat bouwt alleen maar voort op de oude planologie van ge- en verboden.

Vanuit de bouw is de belangrijkste voorwaarde dat wat gebouwd wordt ook afgenomen moet worden, *“anders blijft het een papieren plan.”* Dit betekent dat er creatiever verkaveld moet worden, dat er op tijd volwassen groen ingezet wordt, dat het water ook weer een functie krijgt in de stad. En om nog even op het aspect van gezondheid terug te komen, er zijn tegenwoordig natuurlijk tal van technische mogelijkheden om bijvoorbeeld transport en parkeren ondergronds plaats te laten vinden. Hierdoor ontstaat ruimte voor groen die de kwaliteit van de omgeving kan verhogen. Ook zijn door verbeterde zuiveringstechnieken en het riool de hygiënische reden waarom vroeger grachten en singels gedempt werden weggenomen. Er zijn dus geen argumenten meer om deze prachtige elementen niet (opnieuw) aan te leggen. Kortom, er is tegenwoordig andere ruimte beschikbaar voor functies die je vroeger in de breedte moest aanleggen. Die heroverweging van functies biedt dus vele nieuwe mogelijkheden, *“dit moeten we niet zien als een kostenpost, maar als een extra kostendrager.”*

2.2 Bedrijfsleven en industrie

2.2.1 Inleiding

In de sector bedrijfsleven en industrie zijn drie gesprekken gevoerd. Achtereenvolgens werd gesproken met een energiebedrijf, een brancheorganisatie op het gebied van transport en een vereniging van werkgevers.

De relatie tussen energiebedrijven en groen is met name te vinden in de productie van duurzame of 'groene' energie, en dan met name in het opwekken van energie uit biomassa. De divisie Energie van Essent, bijvoorbeeld, produceert duurzame energie in kleinere productie-eenheden zoals windparken, waterkrachtcentrales en biomassacentrales. In een gesprek met ir. W.K. Wiechers, voorzitter van de Raad van Bestuur van Essent, is nagegaan of en hoe energiebedrijven in het algemeen, en Essent in het bijzonder, toekomst zien in biomassa.

Vanuit de doelstelling van de nationale workshop 'Groen voor alle mensen' is de transportsector op het eerste gezicht niet de meest voor de hand liggende gesprekspartner. Transport heeft immers meer te maken met groen in de zin van 'milieu' dan met groen in de zin van meer 'natuur'. Dit zou echter kunnen veranderen als een voorstel van Transport en Logistiek Nederland (TLN), een brancheorganisatie waarbij 7.000 bedrijven uit de sector zijn aangesloten, aanslaat bij zowel de achterban als in Den Haag. TLN-voorzitter drs. M.C. van der Harst lichtte in een gesprek toe hoe in zijn visie de transportsector in de toekomst bomen kan gebruiken in het realiseren van de sectorale doelstellingen.

De derde gesprekspartner in de sector bedrijfsleven en industrie betrof de werkgeversvereniging VNO-NCW. Voorzitter van de vereniging, mr. J.H. Schraven benadrukt net als de heer Brinkman van het AVBB het belang van een nieuw soort planologie waarin de overheid een meer faciliterende rol krijgt. Een belangrijke voorwaarde voor 'zwakke functies' zoals groen is dat deze belangen vanaf het begin meegenomen worden. De samenwerking met Natuurmonumenten laat zien dat dit haalbaar is. Daarnaast is er vanuit de werkgeversvereniging aandacht voor groene bedrijventerreinen.

2.2.2 Essent NV: aanplant van biomassa in Nederland haalbaar indien de vraag naar Groene Stroom blijft stijgen en er gewerkt wordt met multifunctionele oplossingen

Groen = duurzaam

Energiebedrijf Essent verkoopt ecologisch verantwoorde stroom onder het label Groene Stroom. Hierbij moet het woord 'groen' vertaald worden met de term duurzaam. Wiechers legt uit hoe op duurzame wijze energie wordt opgewekt en waar het groene 'm in zit. Verduurzaming van de energiehuishouding bereik je niet alleen door de vraag naar stroom te verminderen, maar ook door minder fossiele brandstoffen te gebruiken bij het opwekken van energie. Alternatieve, duurzame energiebronnen zijn zon, wind en vooral biomassa. Dat laatste omvat natuurlijke brandstoffen zoals snoei- en onderhoudshout uit bossen en restproducten zoals olijpitten en cacaodoppen uit de landbouw. Essent haalt biomassa grotendeels uit het buitenland, bijvoorbeeld uit Canada en gebieden rond de Oostzee. Deze import is geschikt materiaal voor het bijstoken in de kolencentrales. Op de lange termijn wil Essent bijna geheel op duurzaam overschakelen. Daarbij is de verhouding van zonne-energie en biomassa liefst fifty/fifty. Nu is dat nog lastig omdat voor zonne-energie de techniek tekort schiet.

Teelt van biomassa

Hoewel met groen dus duurzaamheid bedoeld wordt, is er een verbinding te zien met ruimtelijk groen, het object van deze opiniepeiling onder marktpartijen over de waarde van groen. Een optie is namelijk de teelt van biomassa voor de productie van Groene Stroom. Bij teelt van biomassa kun je denken aan olifantsgras, populierenbossen of grienden.

Teelt van nieuwe biomassa gebeurt voor Essent nog niet daadwerkelijk, maar het is wel iets waarover Wiechers meedenkt en praat. Zo herinnert hij zich de discussie van de Stichting Face, waar Nijpels voorzitter van was. Er werd daar gesproken over bijvoorbeeld compensatie van een kolencentrale op de Maasvlakte door bossen in Zuid-Amerika te planten. Er was veel geld voor, zo'n 25 miljoen gulden per jaar meent hij, dat in het oude gesloten systeem nog ten laste van de energiegebruiker kwam.

Teelt in Nederland is nog te duur, met name omdat de grond duur is. De kosten van teelt wegen daarom nog niet op tegen de prijs van import. Het is echter heel goed denkbaar dat indien de vraag naar Groene Stroom blijft stijgen het, over zeg maar drie jaar, wel lucratief is. Het laatste jaar is er door vergrootte concurrentie en beschikbaarheid van subsidie een stormachtige toename van de vraag naar Groene Stroom. Er wordt geïnvesteerd in installaties, maar zodra deze over een aantal jaar hun grenzen bereiken is meer binnenlands materiaal nodig.

Geen teelt exclusief voor brandhout

Persoonlijk vindt Wiechers dat je niet uit energetische overwegingen naar de beste teelt moet zoeken, maar dat multifunctioneel materiaal beter is. Hele hectares vullen met olifantsgras is geen optie voor multifunctioneel gebruik, dat biedt hetzelfde monotone landschappelijke beeld zoals maïsvelden. Dan zou er zijns inziens sprake zijn van verkapte teelt. Kale energieteelt brengt per m² grond wel het meeste op, maar het onderzoek hierover is verouderd. Bij het nadenken over teelt is het goed om te zoeken naar nieuwe, multifunctionele oplossingen met een economische meerwaarde. Ontwikkelingen omtrent landschappelijke herindeling zijn in dit kader interessant. Dit zou je samen met mensen uit de wereld van de ruimtelijke ordening systematisch moeten verkennen.

Multifunctionele oplossingen

Op dit moment is Essent nog niet op zoek naar samenwerkingspartners, maar multifunctionele oplossingen kunnen daartoe wel een aanzet zijn. Soms zal de teelt puur voor verbranding bestemd zijn, maar medegebruik door recreanten is ook denkbaar. Kijk maar naar het populierenbos bij Schijndel. Door de symmetrie is dit in een verstedelijkte setting best mooi. Misschien bieden nieuwe landgoederen een optie. Verder wijst Wiechers er op dat vroeger wilgentenen geteeld werden voor productie van matten voor de dijken. Waarom is dat niet te vertalen naar productie voor energie nu? Wellicht is met grienden tevens een combinatie te realiseren met de extra ruimte die de waterschappen zoeken voor waterberging. De daar te telen bomen moeten immers tegen veel water kunnen. Ook als je praat over het planten van bos ter compensatie van CO₂-uitstoot, is een combinatie met de papierindustrie bijvoorbeeld wenselijk. Zeker in een dichtbevolkt land als het onze zijn combinaties wenselijk. In Canada bestaan wel echte productiebossen voor brandhout, maar daar gebruikt men ook steeds meer natuurlijke bossen, waar men selectief kapt.

Made in Holland

Wiechers schat in dat het met de strekking van de stelling *Boscertificaten worden hét relatiegeschenk van de 21ste eeuw!* niet zo'n vaart zal lopen. Toch bestaan er ook certificaten, waarbij de consument mede-eigenaar is van een windmolen. Zelf heeft Wiechers op die manier ooit een hectare hei gekocht. De Stichting Face associeer je met CO₂-certificaten. De vraag is wat je als energiebedrijf met dergelijke certificaten kan. Consumenten moet je anders benaderen. Mensen kiezen bewust voor een product zoals Groene Stroom, maar willen wel iets concreets terugzien. Een product wekt immers emotie op, waar je op in moet spelen. Zo blijken de klanten van Essent warm te lopen voor fietsen in windmolenparken en rondleidingen in biomassacentrales. De biomassa wordt weliswaar grotendeels van elders geïmporteerd, maar de energie wordt hier in Holland – en dus zichtbaar voor de klanten – opgewekt.

Goede marketing

Er is uitgebreid marktonderzoek verricht naar de vraag naar Groene Stroom. Hoewel er geluiden zijn dat sommigen het beschouwen als een soort aflaat om het geweten te sussen, blijken mensen uit alle sociale klassen bereid meer te betalen voor Groene Stroom. Het is vooral een kwestie van goede marketing. Je moet niet de fout maken een kleine groep smaakmakers warm te maken en vervolgens de rest van de bevolking te confronteren met het heilige moeten. Wiechers: *“Je moet het leuk maken. Sjik maken. Doe bij wijze van spreken een groene strik om landgoederen zodat eigenaren zich kunnen onderscheiden”*. Het leuke van het succes van Groene Stroom is dat het niet opgelegd wordt. Toch zie je dat Den Haag er nu direct bovenop zit met debatten over quota. Wiechers is er van overtuigd dat een quotum averechts werkt.

Luxe verschijnsel

Wiechers kan zich wel vinden in de volgende stelling: *Het bedrijfsleven voelt zich alleen aangesproken als het om economische effecten gaat: er moet daarom veel meer onderzoek verricht worden om de (positieve en negatieve) effecten van groen op hun portemonnee te kwantificeren.* Cijfermateriaal kan marktpartijen volgens hem overtuigen, want er moeten bedrijfseconomisch verantwoorde oplossingen komen. Een kanttekening hierbij is wel dat waardering van groen een luxe verschijnsel is. *“Dat kan je je veroorloven als je werkt hebt. Zodra je baan op de tocht staat is er minder aandacht voor. Kijk maar naar de situatie in ontwikkelingslanden.”* In moeilijker tijden valt iedereen volgens hem dus weer terug op de primaire waarden. Toch schat hij aan de andere kant ook in dat indien de beschikbaarheid van brandstof eindig is, zoals in de energiecrisis in de jaren zeventig van de vorige eeuw, men meer bereid is om alternatieven te zoeken. In de marketing van energie afkomstig van biomassa, zou je dus - naast de aandacht voor natuur - hierop de aandacht moeten vestigen.

2.2.3 Transport en Logistiek Nederland (TLN): rijden voor bomen in plaats van stilstaan voor slagbomen

CO₂-bossen

De transportsector heeft zichzelf ten doel gesteld de overheidsdoelstellingen voor de beheersing van de uitstoot van schadelijke gassen te realiseren. Het gaat hier bijvoorbeeld om CO₂- en NO_x-doelstellingen. TLN heeft daarvoor een pakket ontwikkeld met maatregelen die binnen de sector zelf kunnen worden genomen. De doelstelling voor CO₂ zal daarmee naar verwachting niet geheel worden gehaald. Volgens Van der Harst zullen daarom maatregelen buiten de sector nodig zijn. Zo ontstond het idee om bossen te financieren waarin CO₂ wordt vastgelegd. Deze ‘CO₂-bossen’ helpen de transportsector dus (mede) om hun doelstellingen in 2010 te halen.

Kilometerheffing

De maatregelen om de doelstellingen voor 2010 te halen kosten uiteraard geld. De transportsector heeft zich inmiddels bereid verklaard om te betalen voor de overlast die ze veroorzaakt. TLN denkt hierbij aan een toeslag voor externe kosten zoals milieu en veiligheid op de kilometerheffing die momenteel in voorbereiding is. Van der Harst: *“Op dit moment betaalt de sector via accijnzen, motorrijtuigenbelasting en het eurovignet een vast bedrag om gebruik te mogen maken van het wegennet. In de toekomst worden deze lasten, zoals het er nu naar uitziet, variabel geïnd via de kilometerheffing. Dit levert in totaal hetzelfde op, maar doet meer recht aan het principe van 'de gebruiker betaalt'.”* TLN stelt voor om dit principe een stapje verder door te voeren door een extra kilometerheffing voor externe kosten. Hierdoor volgt de heffing ook het principe van ‘de vervuiler betaalt’. Voorwaarde is wel, dat die extra opbrengsten ook daadwerkelijk worden besteed aan

maatregelen voor het bereiken van de milieu- en veiligheidsdoelstellingen voor de transportsector. Het instellen van een speciaal fonds zou hiervoor een goed middel kunnen zijn. Bovendien, als de middelen niet volledig benut worden, dan dienen zij terug te vloeien naar de sector.”

Gelijke monniken, gelijke kappen

Van der Harst benadrukt dat maatschappelijke doelstellingen moeten opgaan met economische: *“Als wij met maatregelen komen om externe kosten in het transport te verwerken, dan moet dit ook voor andere vormen van vervoer zoals binnenvaart en spoortransport gelden; gelijke monniken, gelijke kappen. Bovendien, als de externe kosten voor de verschillende vervoersmodaliteiten in rekening gebracht worden, dan vind je deze maatschappelijke kosten voor bijvoorbeeld milieu en veiligheid terug in de consumentenprijzen. Hierdoor ontstaan extra prijsprikkels voor zowel producenten als voor consumenten om te kiezen voor milieuvriendelijkere en/of veiligere vormen van vervoer.”*

Duitsland

Een ander belangrijk punt is de concurrentiepositie van Nederland in Europa. In Frankrijk zijn de kosten van transport al grotendeels variabel door het systeem van tolwegen. Duitsland, daarentegen, wil binnenkort een variabelere systeem invoeren en daarbij wordt ook gesproken over extra heffingen voor externe kosten. In dit land zijn er voorstellen om een kilometerheffing van 30 cent in te voeren. Dit vindt Van der Harst vrij fors, maar het zou uit oogpunt van onze concurrentiepositie goed zijn als Nederland in ieder geval tegelijk met Duitsland de overstap naar een kilometerheffing zou maken: *“In Nederland zullen naar alle waarschijnlijkheid de experimenten met de kilometer heffing in 2003 starten. Het systeem zou dan in 2006 landelijk ingevoerd kunnen worden. In Duitsland, daarentegen, krijgen ze in 2004 al met dit systeem te maken. Blijkbaar is daar de techniek wel voorhanden. Waarom kan dit dan ook niet meteen in Nederland ingevoerd worden?”*

Knelpunten oplossen of bossen?

Indien de externe kosten aan het vervoer zouden worden doorberekend, dan zou het al snel gaan om honderden miljoenen gulden. Om de milieudoelstellingen voor 2010 te halen kunnen deze middelen op een aantal manieren worden ingezet. Allereerst kunnen er maatregelen worden genomen om het onnodig stilstaan te verminderen door bestaande knelpunten in de infrastructuur op te lossen. Daarnaast kan er extra geïnvesteerd worden in de techniek van motoren om deze schoner, zuiniger en stiller te maken. Ook kan de marktintroductie van nieuwe technieken worden gestimuleerd. Verdere verbeteringen zijn mogelijk in onder meer de aërodynamica van vrachtauto's, de kwaliteit van de dieselbrandstof, het rijgedrag en de beheersing van logistieke processen. Omdat niet verwacht wordt dat deze maatregelen voldoende zullen zijn om de gestelde doelen te bereiken, tenslotte, kunnen ook CO₂-bossen aangelegd worden. Over de verdeling tussen eventuele investeringen in CO₂-bossen en investeringen in de overige maatregelen zegt Van der Harst: *“Dit kunnen wij niet eenzijdig bepalen, we kunnen alleen een voorstel doen. De minister moet bijvoorbeeld meewerken op het gebied van wetgeving. Wat we zouden willen is de tekorten bij het bereiken van de doelstellingen voor de reductie van CO₂ in 2010, dat kun je uitdrukken in bijvoorbeeld ‘zoveel ton CO₂’, opvangen met het aanleggen van bossen van een bepaalde omvang.”* Met andere woorden, op dit moment zijn de plannen nog te weinig concreet om uitspraken te doen over de totale investeringen in groen, of de oppervlakte bos die daarmee dan gerealiseerd zou kunnen worden.

Snelgroeiende bossen

Een nadeel van bossen is dat zij relatief veel tijd nodig hebben om tot ontwikkeling te komen. Hierdoor kost het enige tijd om gebruik te kunnen maken van de CO₂-

absorberende werking. Bovendien wordt het systeem van de kilometerheffing pas in 2004-2006 in Nederland ingevoerd: *“Als je dit soort bossen pas in 2006 gaat inrichten, dan wordt het inderdaad lastig om de doelstellingen in 2010 te halen.”* Van der Harst denkt dan ook vooral aan bossen met snelgroeiende boomsoorten: *“In eerste instantie gaan we toch vooral uit van functioneel bos waar de CO₂-binding voorop staat. Als zo'n bos dan ook nog allerlei andere kwaliteiten en functies zou krijgen, is dat mooi meegenomen. Maar het gaat ons toch vooral om de functie in de CO₂-afspraken.”* Een ander probleem is dat de verwerving van gronden voor groene doelen in Nederland vaak een lastige en vooral langdurige zaak is. Om deze vertraging tegen te gaan denkt Van der Harst onder andere aan regelingen bij zijn vorige werkgever, het Ministerie van EZ, waar subsidies bestonden om landbouwgronden die niet langer voor de landbouw bestemd waren, te beplanten met bossen. Met zulke regelingen voor snelgroeiend bos zou je bossen kunnen aanplanten die in 5-6 jaar tot wasdom komen. Dit zou bovendien een soort hout leveren dat ook heel bruikbaar is voor energie. Van der Harst wil bij dergelijke ideeën aansluiten, maar zegt er direct bij dat dit geen zaken zijn die op dit moment tot in detail zijn uitgewerkt.

Keiharde afspraken

Om de haalbaarheid van dit idee te verkennen wil TLN graag van de Minister (van Verkeer & Waterstaat) weten of ze hier over wil praten. Het gaat hierbij met name om de bestemming van het extra geld dat door de sector wordt opgebracht. Volgens Van der Harst kan TLN dit plan namelijk niet aan haar achterban verkopen als dit naar de algemene middelen gaat. Tot dusver is de reactie van de overheid dat het instellen van een fonds niet wenselijk is. Met name het ministerie van Financiën wil niets weten van een fonds. Dit ministerie wil namelijk alles via budgetten laten lopen en een fonds ontrekt zich aan budgettaire spelregels. Aan de andere kant is zo'n fonds voor Van der Harst geen halszaak, het is voor TLN maar een middel: *“Het gaat de minister om de prikkel, niet om de opbrengsten. Andersom gaat het voor ons juist om de opbrengsten, want daar kunnen wij onze doelstellingen mee halen. Wij staan daarom bijvoorbeeld ook open voor budgettaire afspraken, als die maar keihard zijn.”*

Uniek plan

Volgens Van der Harst gaat het dus voorlopig om een 'denkproces', niet om een plan dat zwart-op-wit staat. Dit plan moet nog gaan groeien. De achterban, traditioneel en met weinig 'wisselgeld', moet erbij betrokken worden, maar ook 'Den Haag' en organisaties waarmee TLN in algemene zin vaker contact mee heeft zoals Stichting Natuur en Milieu, 3VO, VNO-NCW, TNO, etc. *“Kortom, we zijn volop in gesprek. Als dit zou slagen”,* voegt Van der Harst toe, *“zou het echt om een uniek plan gaan, en daar ben ik best trots op.”*

2.2.4 Vereniging VNO-NCW: ontwikkelingsplanologie voor een goed vestigingsklimaat en groene bedrijventerreinen

Vestigingsklimaat

Voor ondernemingen is het vestigingsklimaat in Nederland van groot belang. Het vestigingsklimaat is een optelsom van een veelheid van factoren op onder meer het terrein van sociale, fiscale en economische zaken, onderwijs, veiligheid, gezondheidszorg en de fysieke infrastructuur. Belangrijk onderdeel van het vestigingsklimaat is het leefklimaat in Nederland. Een goede infrastructuur (bereikbaarheid), goede huisvesting, recreatiemogelijkheden, groen, water en goed toegankelijke natuur zijn allen belangrijke onderdelen daarvan. Als het aan Schraven ligt, is de tijd dat iedere groepering alleen oog had voor het eigen sectorale belang en daarmee een suboptimale uitkomst veroorzaakte, voorbij. Werkgevers in Nederland

zetten zich in voor een integrale gebiedsgerichte ontwikkelingsplanologie, waar gezamenlijk wordt gezocht naar optimale uitkomsten.

Innovatieve oplossingen

Wij leven in een dichtbevolkt land, met veel economische en maatschappelijke dynamiek. Aan de ruimtelijke ordening worden zeer hoge eisen gesteld. Er moet immers worden gewoond, gewerkt, verplaatst, gerecreëerd, en ga zo maar door. Dit resulteert in veel verschillende belangen en ambities. De eisen die wij daarbij aan onze leefomgeving stellen zijn hoog. Burgers willen wonen in een groene, veilige leefomgeving en staan niet graag in de file. Bedrijven hebben ruimte nodig om te kunnen blijven ondernemen, werkgelegenheid te bieden en hun producten te vervoeren. De ruimtelijke ordening moet al deze wensen optimaal vervullen. Dat vraagt om innovatieve en creatieve oplossingen.

Ontwikkelingsplanologie

Het huidige beleid van restrictieve bestemmingsplanologie kan aan de eisen die heden ten dage aan de ruimtelijke ordening worden gesteld niet meer voldoen. Daarom heeft een aantal maatschappelijke organisaties de handen ineengeslagen om een alternatief voor de Vijfde Nota te ontwikkelen. Het bedrijfsleven hecht aan een effectieve samenwerking en is ervan doordrongen dat we de ruimte gezamenlijk moeten ontwikkelen. VNO-NCW heeft samen met het AVBB, de ANWB, Natuurmonumenten en LTO-Nederland een nieuwe visie ontwikkeld. Die visie is in het SER-advies over de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening verder uitgewerkt. Het gezamenlijk vertrekpunt daarbij is dat ieder gebied in Nederland eigen kenmerken en karakteristieken heeft en verschillende functies moet faciliteren. Bovendien verschillen de eisen die aan het gebied worden gesteld. Deze diversiteit verdraagt geen generieke, landelijk opgelegde concepten, maar vraagt maatwerk. Natuurlijk moet op het nationale niveau over een aantal wezenlijke zaken worden besloten, zoals de Ruimtelijke Economische Hoofdstructuur en de Ecologische Hoofdstructuur. Maar voor het overige kunnen we de besluitvorming over de inrichting van de ruimte, weer teruggeven aan de inwoners zelf. We spreken dan van echte ontwikkelingsplanologie. Het is volgens Schraven van groot belang dat de overheid snel de omslag van een aanbodgerichte naar een vraaggerichte ruimtelijke ordening maakt. Interactieve besluitvorming is daarvan een onmisbaar onderdeel. Dit betreft een besluitvorming waarin de overheid, met - in plaats van vòòr - de burgers en het bedrijfsleven, op zoek gaat naar de meest optimale inrichting van het grondgebied.

Samenwerking

Een optimale gebiedsinrichting vergt een integrale visie op een gebied, een creatieve en innovatieve kijk. Er is veel mogelijk. Functiecombinaties kennen grenzen, maar vooral ook uitdagingen. Benutting van de mogelijkheden vraagt om bundeling van krachten en samenwerking. Samenwerking en een integrale benadering vergen veel van iedereen: zowel de maatschappelijke groeperingen als de overheid. Met het SER-advies geeft een brede maatschappelijke stroming aan dat zij bereid is de handschoen op te pakken en te investeren in samenwerking en bundeling van krachten.

Parallele processen

Maatschappelijke organisaties kunnen het niet alleen. Wat wij nodig hebben, is niet een centraal sturende, maar voorwaarden scheppende overheid. Regionale gebiedsontwikkeling gaat over gemeentegrenzen heen. Het wettelijk en bestuurlijk kader waarbinnen de lokale overheden functioneren, is daarbij van doorslaggevend belang. De prikkels in het systeem moeten gericht zijn op optimale uitkomsten. Samenwerking en bundeling van krachten zijn dus ook op het overheidsniveau

noodzakelijk. Het SER-advies draagt een heldere procesarchitectuur aan die dwingt tot samenwerking en die de private en publieke processen parallel schakelt.

Incentivestructuur

De keuze voor een integrale gebiedsuitwerking, voor decentralisatie van besluitvorming en voor interactieve samenwerking tussen publieke en private betrokkenen vergt een ander instrumentarium dan de Vijfde Nota ons biedt. De Vijfde Nota biedt ons de – bij uitstek sectorale en generieke – contourenbenadering. De kwaliteit van de ruimte is echter niet gediend met het op voorhand van bovenaf insnoeren van het wonen en werken door middel van de rode contour. Deze rode contour zal een integrale gebiedsuitwerking in de weg staan, het groen uit de stad drukken en de flexibiliteit belemmeren. Ontwikkelingsplanologie is een continu proces. Bij echte decentralisatie, waarvoor in dit advies wordt gekozen, blijft de verantwoordelijkheid - ook bij veranderingen - op het regionale niveau. Met zijn advies wijst de SER het rode contoureninstrument van de hand. Daarvoor in de plaats heeft hij vertrouwen in een goede verdeling van verantwoordelijkheden, bevoegdheden en risico's over de diverse betrokken partijen, inclusief de overheid. Daaraan is onlosmakelijk een passende incentivestructuur verbonden. Particulieren, marktpartijen, gemeenten en provincies moeten ten volle worden geconfronteerd met de gevolgen van hun keuzen. Daarmee kan ingrijpen van hogerhand worden beperkt tot het aangeven van de kaders en randvoorwaarden waaronder de partijen aan de slag gaan.

Verevening

Het kabinet heeft besloten de wenselijkheid, opportuniteit en effectiviteit van de open-ruimteheffing te bestuderen. Het bedrijfsleven is van mening dat er veel haken en ogen aan dit generieke instrument zitten. In het SER-advies worden alternatieve voorstellen gedaan over verevening van gebiedsgerelateerde kosten. Dit betreft verevening tussen verschillende functies die een relatie met elkaar hebben: rood (wonen en bedrijventerreinen) kan in deze voorstellen meebetalen aan bijvoorbeeld groene en blauwe functies (natuur en water), waarvan zij immers baat hebben dat die in hun directe omgeving worden gerealiseerd. Het bedrijfsleven wil zich sterk maken voor vereveningsafspraken binnen projecten op lokaal niveau. Deze gelden komen direct ten goede aan de kwaliteit van de eigen leefomgeving. Vereveningsafspraken kunnen sterk verschillen, mede afhankelijk van de lokale omstandigheden. Ook hiervoor bestaat derhalve geen landelijke blauwdruk, maar er zal op het betreffende besluitvormingsniveau moeten worden gezocht naar maatwerk. Wanneer de overheid dit soort voorstellen over gebiedsgerichte verevening tot landelijk, centraal gestuurd beleid gaat maken, heeft ze nog altijd niets begrepen van ontwikkelingsplanologie en echte decentralisatie.

Conclusie

De Vereniging VNO-NCW hecht waarde aan een integrale gebiedsgerichte uitwerking, waarin groen (landbouw, recreatie, groen in de steden, open ruimte) een belangrijke, meervoudige waarde heeft. VNO-NCW is van mening dat deze waarde het beste tot zijn recht komt in maatwerk, dus zo dicht mogelijk bij huis, in een integrale afweging met andere functies in het gebied.

Maatwerk

Een resultante van het ontwikkelingsplanologische proces kan zijn dat op lokaal niveau wordt afgesproken gebiedsgerelateerd te verevenen tussen rood en groen/blauw (zie bovenstaande). VNO-NCW ziet hierin een belangrijke meerwaarde voor de kwaliteitsverhoging van het leef- en dus vestigingsklimaat in Nederland. De rol van VNO-NCW is initiërend op landelijk niveau. VNO-NCW geeft aan maatwerk -

dat steeds verschilt omdat ook de plaatselijke situatie, functies, preferenties en mogelijkheden verschillen - de voorkeur boven landelijke generieke heffingen ten behoeve van landelijk vastgestelde doelen. De verevening wordt per project vastgesteld. Sommige projecten zullen in het geheel niet verevenen, in andere projecten zal dat wel aan de orde zijn.

'Zwakke' functies

Naast de kwaliteitsverhogende impuls op lokaal niveau, zoals beschreven, draagt de integrale gebiedsgerichte ontwikkelingsplanologie zorg voor een evenwichtige ruimtelijke ordening, waarbij gestreefd wordt naar optimale resultaten. De huidige versnippering is een resultante van de restrictieve bestemmingsplanologie: alle sectoren leveren een verlanglijstje in en krijgen daarvan een deel gerealiseerd. Dit is in de praktijk een sectoraal gevecht om de ruimte. Ontwikkelingsplanologie gaat daarentegen uit van een gezamenlijke opdracht de ruimte zo optimaal mogelijk in te richten. Samenwerking en betrokkenheid bij de plannen vanaf de eerste planfase, in plaats van beroep of bezwaar op overheidsplannen achteraf. Er is dus sprake van een ketenomkering: van aanbodgericht naar vraaggericht beleid.

Deze werkmethode geeft veel meer garanties voor behoud en bescherming van de economische 'zwakke' functies, waaronder groen. Deze functies worden integraal en vanaf het eerste moment meegenomen en hebben een gelijkwaardige stem in het proces. Deze manier van werken creëert een bewustzijn voor de waarde van groen, in plaats van tegenstander in het gevecht om de ruimte (waarbij groen als economisch zwakkere functie het vaak aflegt). De meerwaarde van groen wordt als kwaliteitsverhogend element van de leefomgeving meegewogen. Daarbij denkt het bedrijfsleven aan alle soorten groen: van parken en groen in de steden, recreatiegebieden, tot natuur en landbouw. Generieke overheidsconcepten zijn niet de oplossing. Per gebied moet maatwerk worden geleverd. Een concept als inbreiding (verdichting in de stad om de toenemende vraag naar 'rood' -wonen en werken - op te vangen) is belangrijk, maar moet altijd evenwichtig worden toegepast. Groen in steden (waaronder parken, stroken, voetbalveldjes, wandelmogelijkheden) is essentieel voor de leefbaarheid. Op betonnen jungles zit niemand te wachten. Daarbij is het een illusie dat door inbreiding geheel in de behoefte kan worden voorzien. Gezien de bevolkingsgroei en de preferenties van de burger (grotere woonhuizen, tuin, meer vrije tijd dus meer recreatie, welvaart dus economische groei, rustig wonen dus woon-werkverkeer, et cetera) is meer ruimte nodig. Creativiteit en maatwerk zullen tot meer optimale resultaten leiden.

Investeren

De integrale gebiedsgerichte ontwikkeling vergt grote investeringen van alle betrokkenen. Er moet menskracht en middelen worden vrijgemaakt op lokaal niveau om te kunnen participeren in het proces. Dit vergt een investering van de moderne, interactieve overheid. Van de lokale overheid wordt voorts verlangd dat veel meer wordt samengewerkt met naburige gemeenten. Buiten de bebouwde kom heeft het doen of nalaten van activiteiten immers externe effecten voor de buurgemeenten. Het niveau waarop externe effecten worden geïnternaliseerd, is het niveau waarop de besluitvorming moet plaatshebben. Dit betreft veelal het regionale niveau. Anderzijds moeten ook private partijen - bedrijven en maatschappelijke groeperingen, burgers - fors investeren in deze planologie, door tijd, menskracht en middelen hiervoor vrij te maken.

Toekomstbeeld

Het ideaalbeleid van VNO-NCW is ruimtelijke ordening die maatschappelijke preferenties en economische ontwikkelingen optimaal faciliteert. Daarvoor is een omslag in het beleid noodzakelijk. VNO-NCW heeft dit als één van de speerpunten van

haar beleid gemaakt voor de komende kabinetsperiode. Niet iedere gemeente – koste wat het kost – z'n eigen bedrijventerrein, recreatiegebiedje, enzovoorts maar samenwerking om de ruimte optimaal te ordenen. Nieuwe creatieve ideeën moeten een kans krijgen, functiecombinaties moeten veel meer standaard worden (water en wonen en bedrijvigheid en groen/landbouw en natuur en water/groen in de stad, etc.). Essentieel is dat alle stakeholders in het gebied in een vroeg stadium worden betrokken bij de ruimtelijke ontwikkeling. De overheid moet daarvoor een interactief proces aangaan, waarbij het private en publieke traject parallel worden geschakeld. Een belangrijke voorwaarde is dat het proces open, transparant en in tijd beperkt is. Ontwikkelingsplanologie vergt veel van de betrokkenen, deelname is vrijwillig, maar niet vrijblijvend.

Bedrijventerreinen

In het kader van het zoveel mogelijk combineren van functies waar dat een meerwaarde heeft, staat VNO-NCW positief tegenover de combinatie van groen en bedrijventerreinen, als betrokkenen - zowel privaat als publiek - het hierover in de verschillende opzichten (toegankelijkheid, meerwaarde voor eigen bedrijf, meerwaarde voor omgeving, genoeg ruimte voor beide functies, financiering, et cetera) eens kunnen worden. Kwaliteitsverhoging van de ruimtelijke inrichting en duurzaamheid zijn speerpunten van het ruimtelijke ordeningsbeleid van VNO-NCW. Dat kan het beste zo dicht mogelijk bij de bedrijven worden besloten (decentralisatie van beleid), waarbij de bedrijven zelf ook zoveel mogelijk moeten worden betrokken bij de besluitvorming (interactief beleid). Dat levert commitment en maatwerk op. Praktijk is wel dat er momenteel met betrekking tot bedrijventerreinen op veel plaatsen wachtlijsten bestaan voor bedrijven, omdat er een ernstig tekort bestaat aan bedrijventerreinen. Er is dus een groot tekort aan ruimte voor bedrijvigheid en daardoor te weinig ruimte voor gewenste oplossingen. Dit tekort dient snel te worden weggewerkt, waardoor een ruimtelijke kwaliteitsslag kan worden gemaakt! Het één kan niet zonder het ander.

Inzet

VNO-NCW acht het huidige beleid achterhaald en niet effectief. Decentralisatie van bevoegdheden, interactieve beleidsvorming en integrale, gebiedsgerichte ontwikkeling is de weg die wij moeten gaan om Nederland vitaal en dynamisch te houden. Dit is volgens Schraven de inzet van het bedrijfsleven, ondersteund door een zeer brede maatschappelijke stroming.

2.3 Recreatie en toerisme

2.3.1 Inleiding

In de sector recreatie en toerisme is gezocht naar een bedrijf dat zich op meerdere facetten van de sector richt. Libéma is in 1982 gestart met de aankoop van Autotron in Drunen, dat later naar Rosmalen verhuisde. Het concern omvat inmiddels 17 bedrijven verdeelt over drie segmenten van de toeristisch-recreatieve sector: dagrecreatie, verblijfsparken en beurzen en evenementen. Ook zijn er momenteel projecten in voorbereiding op het gebied van kantoren en congressentra. Met Algemeen Directeur Libéma, drs. D.T.C.M. Lips, is gesproken over de rol van groen in de bedrijfsvoering van het concern.

2.3.2 Libéma: PPS voor groene inpassing van het toeristisch-recreatief bedrijf

Waarde van groen

Er zijn Lips geen cijfers bekend over de economische waarde van groen. Maar, zo benadrukt hij, dat wil niet zeggen dat wij niet overtuigd zijn van de waarde ervan, integendeel. Hierbij baseert hij zich op de kennis over zijn klanten. Voor toeristen en recreanten is groen geen ondergeschikte factor maar juist erg belangrijk in de beleving. Hij schat dat de bezoekersaantallen van de dagattractieparken met 40% tot 50% zouden teruglopen als ze niet in groen ingebed zouden zijn. Voor de verblijfsrecreatie zal dat niet veel anders zijn. *“Er zijn uit het verleden wel enkele voorbeelden te noemen waaruit blijkt dat de bezoekers wegblijven als een park of de omgeving daarvan niet groen genoeg is. Ook bij het Autotron hebben we bijvoorbeeld in het begin de fout gemaakt om bomen van 7 of 8 jaar oud aan te planten. Dat hadden bomen van 25 jaar oud moeten zijn”*.

Locatiekeuze

Uit onderzoek naar het keuzegedrag van consumenten blijkt dat men bij een vakantie kiest voor een activiteit of voor een land. Kijken we naar de activiteiten, dan blijken wandelen en fietsen het primaire doel te zijn voor verblijfsrecreatie. Ook de bestemmingskeuze zal hier in veel gevallen van afhangen. Aangezien wandelen en fietsten bij uitstek activiteiten zijn die in een groene omgeving plaatsvinden, zullen zowel de verblijfsparken als de omgeving daarvan groen moeten zijn.

Groen is dus van doorslaggevend belang. Dit komt bij Libéma onder andere tot uiting in de keuze van de locatie van nieuwe bedrijven. Zo moeten terreinen groene elementen van 40 tot 80 jaar oud bevatten, anders zijn ze niet interessant. In Veldhoven is bijvoorbeeld recent een congrescentrum aangekocht. *“We zijn hierbij vooral gevallen op de groene omgeving”*.

Samenwerking

Binnen de poorten wordt enorm geïnvesteerd in groen. Om het buiten de poort ook kloppend te krijgen wordt vooral de samenwerking gezocht met andere partijen. Zo is het Brabants Bureau voor Toerisme ooit opgezet samen met onder andere de Efteling om Brabant groen te houden. Tegenwoordig zit LTO ook in het BBT en wordt er overleg gevoerd met partijen zoals Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Soms botsten de belangen wel eens, bijvoorbeeld op het gebied van toegankelijkheid of omdat natuurbeschermingsorganisaties zich willen bemoeien met de situatie binnen de parken. In andere gevallen klikt het beter en kunnen er creatieve en innovatieve oplossingen uit voortkomen.

Voor succesvolle samenwerking is volgens Lips allereerst van belang dat de toeristisch-recreatieve sector beseft dat groen essentieel is voor het product: *“Je kunt een ondernemer niet kwalijk nemen dat hij binnen de poort meer investeert dan daarbuiten, maar gelukkig kan ik voor 90% van de toeristisch-recreatieve ondernemers zeggen dat dit belang wordt onderschreven. En deze ondernemers zijn wijs genoeg om concessies te doen voor groen”*. Hierbij kan dan gedacht worden aan beperkingen aan de ontwikkeling, het geleiden van bezoekersstromen of het voorkomen van andere schadelijke effecten op de omgeving. Er moet echter wel voldoende ruimte zijn voor de continuering van een onderneming. In dit verband maakt Lips zich vooral zorgen over de belangenafwegingen die plaatsvinden tussen de toeristisch-recreatieve sector en bijvoorbeeld de EHS.

Een tweede voorwaarde voor succesvolle samenwerking is wederzijds begrip en respect: *“Je hebt in dit land gewoonweg niet genoeg ruimte en je bent meestal gedwongen om concessies te doen. Als de verschillende partijen aan tafel zich niet in elkaar verdiepen, dan is het*

moeilijk samenwerken. Je bent veroordeeld tot elkaar, maar met een creatieve en vernieuwende instelling moet je er samen uit kunnen komen.” Als slecht voorbeeld hiervan noemt Lips de opstelling van de Provinciale Planologische Commissie naar de Beekse Bergen toe. Er klinkt daarbij geen enkel begrip door voor het feit dat dit park al 35-40 jaar bestaat. Zo'n park kun je niet zomaar even wegnemen omdat je er alleen natuur zou willen.

Gelukkig zijn er ook goede voorbeelden te noemen. In Friesland is bijvoorbeeld recent het Otterpark Aqualutra geopend. Hiervoor is veel overleg gevoerd met It Fryske Gea want het park ligt midden in één van hun gebieden. *“We hadden natuurlijk kunnen kiezen voor een exotisch concept voor het park, maar door de samenwerking met It Fryske Gea kunnen we nu midden in een oer-Fries landschap een verdieping bieden. We hebben gekozen voor planten en dieren die hierbij horen, en gaat zelfs een stapje verder door ook dingen uit de ontstaansgeschiedenis van dit landschap te laten zien.”*

PPS

Libéma heeft veel ervaring met Publiek Private Samenwerking (PPS). Twaalf van de 17 bedrijven zijn met PPS tot stand gekomen. Libéma hanteert hiervoor een eigen PPS-model dat in de loop van de jaren ontwikkeld is. Dit model heeft tot doel een heel vaag en ingewikkeld proces zo expliciet mogelijk te maken. Hiervoor weten zowel de overheid als Libéma waar zij aan toe zijn ten aanzien van de randvoorwaarden, productinhoud, de financiering en de resultaatverwachtingen. Een belangrijke peiler onder het Libéma-PPS-model is een door Lips ontwikkelde matrix. De assen van deze matrix worden gedefinieerd door de maatschappelijke noodzaak van een bepaald project en door de onrendabele top ervan. In de visie van Lips moet een overheid alleen middels een PPS-constructie werken indien het maatschappelijke noodzaak duidelijk definieerbaar is en als er sprake is van een onrendabele top. Alleen dan is overheidsingrijpen duidelijk te legitimeren. In een project moeten de partners vervolgens dat deel op zich nemen waarin zij het beste zijn en niet krampachtig alles samen willen doen. Libéma dekt bijvoorbeeld vaak de bouw- en exploitatierisico's af. Als groen voorbeeld van een PPS-constructie noemt Lips het al eerder genoemde Otterpark Leeuwarden. Waar de samenwerking met It Fryske Gea vooral de thematische afstemming betrof, werd een PPS-model gebruikt om het park samen met de gemeente Leeuwarden, de provincie Friesland en de Hogeschool Nederland te realiseren.

Politiek

“Als je moet kiezen tussen slecht groen of helemaal geen groen, dan maar het eerste. Maar als je dan toch wat aan groen doet, doe het dan goed”. Lips' grootste schrikbeeld is een samenleving waarin groen niet dicht bij mensen is. Waar mensen wonen, werken en recreëren moet voldoende groen voorhanden zijn. Het mag niet zo zijn dat mensen eerst 30 kilometer in een auto moeten afleggen om een stukje groen te kunnen beleven. Als hij dit betreft op zijn eigen situatie zegt hij stellig dat hij liever zou stoppen met werken dan dat hij zich in een betonnen kantoor met uitzicht op parkeerruimte zou opsluiten. Hij maakt zich zichtbaar kwaad als hij zegt: *“Wie ben je als politicus om mensen groen te ontnemen?”* Daarmee bedoelt hij overigens niet dat de huidige politici het slecht doen: *“Als je het aan het vrije veld overlaat gaat het zeker fout. De overheid en de politiek zijn bij uitstek de arbiters waaraan wij de zaken van algemeen belang toevertrouwen”.* En ze doen het op volgens Lips dit punt best goed. Het zit in ieder geval goed tussen de oren: *“Ik tref in de politiek meer consensus aan dan in bepaalde natuurclubs.”*

Ontwikkeling van de consument

Het belang van groen in het algemeen en voor de toeristisch-recreatieve sector in het bijzonder is niet iets van alle tijden. Uit marktonderzoek blijkt dat het belang dat aan groen wordt gehecht met name de laatste 10 tot 15 jaar sterk is gegroeid. Lips ziet dit ook in andere sectoren zoals wonen. Vroeger keek de consument alleen maar naar de

kenmerken van de woning zelf. Nu hecht men steeds meer waarde aan de kenmerken van de woonomgeving, men kijkt naar de plek. In de verblijfsrecreatie noemt Lips dit de ontwikkeling van het veldkamperen, waarbij mensen kris-kras op een veld bij elkaar stonden, naar laankamperen. Mensen willen om hun accommodatie heen kunnen lopen, willen de illusie hebben dat ze vrij staan op een mooi plekje.

Lips denkt niet dat een eventuele recessie hierin veel zal veranderen. Sterker nog, hij is er absoluut van overtuigd dat het belang van groen in de komende jaren alleen nog maar zal toenemen. *“Uiteraard kijkt de consument naar de prijs en naar zijn portemonnee, daar zijn we Hollanders voor. Maar hij gaat liever een week naar een goede locatie op vakantie dan twee weken naar een slechte.”* Hij verklaart dit uit de ontwikkeling die de consument heeft doorgemaakt: *“Mensen denken na over hun positie in de wereld en verbinden daar conclusies aan. Dat zie je bijvoorbeeld aan de groeiende aanhang van natuurbeschermingsorganisaties”.*

Toekomstige belanghebbenden

Lips wil de toekomst vooral pragmatisch benaderen als het gaat om groen: *“Je zult steeds op zoek moeten gaan naar die partners die (a) noodzakelijk zijn voor het proces; en (b) belang hebben bij het proces. Vervolgens moet je van de belanghebbenden verwachten dat ze vanuit een consensus-model werken; met fundamentalisten kun je geen zaken doen.”* Op de vraag welke onverwachte belanghebbende Lips voor de toekomst voorziet, schetst hij tenslotte een historisch perspectief. *“Aanvankelijk waren het de traditionele groepen zoals LNV en natuurbeschermingsorganisaties die zich in groen interesseerden. Vervolgens zag je een dergelijke ontwikkeling in de toeristisch-recreatieve sector, en bij bijvoorbeeld woningbouwcorporaties. Momenteel zie je dit gebeuren op het gebied van kantoren en bedrijvenparken. Voor de toekomst voorzie ik dit bij grootschalige detailhandel voorzieningen en industrieterreinen waar momenteel de enige bomen slagbomen zijn”.* En daarmee zijn we weer terug bij de toeristisch-recreatieve sector waarin, in de visie van Lips, de perspectieven voor activiteiten als funshoppen en flaneren op een meubelboulevard zullen toenemen als de locaties daarvoor groener worden.

2.4 Water

2.4.1 Inleiding

In termen van beleid voor de groene ruimte wordt blauw vaak in een adem meegenomen als gebruiksruimte. Ir. J.J. de Graeff, dijkgraaf van het Hoogheemraadschap Schieland en voorzitter van de Unie van Waterschappen, laat zien dat er meer komt kijken bij het verband tussen groen en blauw. Waterschappen zorgen voor veiligheid, droge voeten en waterkwaliteit. Verder kijken ze naar water in samenhang met diverse ruimtelijke functies.

2.4.2 Unie van Waterschappen: ruimte voor water biedt kansen voor groen mits partijen geldstromen gelijk op laten gaan

Groen en blauw

Vroeger had men bij de waterschappen voornamelijk oog voor landbouw, inmiddels ook voor wonen, natuur en recreatie. Het primaire doel is niet die functies in stand te houden, maar de waterstaatkundige condities er voor te optimaliseren. Dat houdt in dat het waterpeil en de waterkwaliteit in groene en stedelijke gebieden worden

aangepast aan de functies die zich daar bevinden. In dit opzicht heeft de groene ruimte de waterschappen nodig. Andersom hebben waterschappen echter ook steeds meer de groene ruimte nodig. Of beter gezegd, de daar beschikbare open ruimte. Deze is nodig om de veiligheid van burgers te vergroten tijdens wateroverlast.

Regulier watersysteem versus calamiteitengebied

Bij het zoeken naar open ruimte voor water spelen twee functies een rol. De Graeff benadrukt deze tweedeling, die de rode draad vormt in zijn verhaal. Ten eerste is extra ruimte nodig in het reguliere watersysteem. Hierbij wordt bepaald welke mix het beste is van enerzijds bemalen voor afvoer of anderzijds grond verwerven voor berging van overtollig water. Dit gebeurt aan de hand van een vooraf door politici vast te stellen norm. Deze norm geeft aan hoe vaak een gebied onder water mag lopen in een bepaalde periode; 1 maal per 50 jaar bijvoorbeeld. De waterschappen hanteren bij het bepalen van de optimale mix van malen, afvoeren en bergen het uitgangspunt van kostenbeheersing. Het goedkoopste doen ze, want dan hou je aanvaardbare belastingtarieven. Er wordt dus alleen ruimte verworven voor waterberging indien het voordeliger is dan malen. Dit is een lange termijn afweging, waarbij je bijvoorbeeld ook afschrijvingskosten van een maalsysteem meeneemt. Pas nadat de huidige discussie over de normering is afgesloten en er een vaste norm is, kan goed uitgerekend worden wat groen oplevert en of het zinvol is voor waterschappen om er in te investeren.

Ten tweede is ruimte nodig voor noodgevallen. Dit zijn eigenlijk gevallen van wateroverlast die de norm overschrijden. Bijvoorbeeld zware regenval van 100 mm in een etmaal. In die gevallen heb je calamiteitengebieden nodig. Het is moeilijk hiervoor de benodigde ruimte precies te bepalen. Je kan alleen - vanuit de praktijksituatie - zoeken naar polders waar overtollig water naar toe gepompt kan worden. Vaak gaat het om agrarische gronden. Zo is het waterschap Rijnland bezig met het planologisch vast laten leggen van tien calamiteitenpolders. Ook zijn permanente vernatting van natuur en het graven van recreatieplassen bij nieuwe woonwijken opties.

Functiecombinaties

Waterschappen ondersteunen beleidsmaatregelen zoals 'Groen in en om de stad' en het maatschappelijke offensief 'Nederland Natuurlijk'. Daarbij wordt getracht geldstromen samen op te laten gaan en belangen samen te brengen tot functiecombinaties. Dergelijke functiecombinaties kunnen van invloed zijn op de eerder geschetste kostenafweging tussen bemalen of ruimte zoeken. Ruimte voor water is immers goedkoper als anderen meebetalen.

Ontwikkeling van natte natuur biedt niet alleen mogelijkheden voor nieuwe natuur, maar ook voor extra bergingsruimte voor water. Ook het openhouden van agrarisch gebied is te combineren met noodopvang tijdens wateroverlast. Gebieden in Zevenhuizen worden daarvoor bijvoorbeeld bestemd.

Functiecombinaties zijn echter niet altijd mogelijk. De Raad voor het Landelijk Gebied komt er in een recent advies van terug, omdat blijkt dat functies elkaar in de weg zitten volgens diverse kwaliteitseisen. Voor ruimte voor water geldt dan ook dat je moet differentiëren naar de bovengenoemde tweedeling van enerzijds het regulier te vergroten watersysteem en anderzijds de beoogde calamiteitengebieden.

Rode partners

Nieuwe partners bij de zoektocht naar groene ruimte voor waterberging zijn vooral te vinden in de rode hoek. Ten eerste zijn de grote steden een interessante partner. Gemeenten denken vaak aan situaties zoals het Amsterdamse bos, waarbij groen en

blauw worden gecombineerd om bewoners van de stad recreatieruimte te bieden. Ook is wonen aan het water een belangrijke trend waarop de waterschappen meeliften. Zo wordt in Nijmegen een landschapszone midden in de nieuwe Vinexwijk De Waalsprong gesitueerd. Daar maakt een grote bergingsvijver deel van uit. Ook in het Groningse Meerstad gebeurt iets dergelijks.

Wie investeert in groen voor blauw?

Aanleg van een bergingsvijver zoals in bovenstaand voorbeeld van De Waalsprong, wordt uit de grondexploitatie betaald. De Graeff heeft daarom de neiging om twee woorden toe te voegen aan de stelling 'Groen in rood' zou eigenlijk veel meer 'blauw' moeten bevatten, omdat dit een sterker effect heeft op de huizenprijzen: de extra opbrengsten hiervan moeten vervolgens in 'groen om rood'(regionaal en/of strategisch groen) geïnvesteerd worden. Hij zou er van maken: de extra opbrengsten hiervan moeten vervolgens in 'groen én blauw om rood' geïnvesteerd worden. Hetgeen blauw aan extra van rood af te romen geld genereert, zou dus om de nieuwe wijken ook weer in blauw geïnvesteerd moeten worden.

Waterschadeverzekeraars?

Of verzekeraars van waterschade meebetalen aan groene ruimte is te betwijfelen. Ten eerste staat ter discussie of waterschade verzekerd wordt. De Graeff: "Zijn er waternverzekeraars?" Dat is niet duidelijk omdat de omvang en frequentie van de schade moeilijk te bepalen is, waardoor de premie niet te berekenen is. Ten tweede is het maar de vraag of die eventuele waterschadeverzekeraars daadwerkelijk willen investeren in groene ruimte, omdat ze dan ook voor de concurrent investeren. In de zorgsector zie je verder dat het motief van verzekeraars om maatschappelijk geëngageerde acties te ondernemen vooral gezocht moet worden in klantenbinding. Ook dat duidt niet op de neiging onder verzekeraars om fors te investeren.

Geen Fortisdijk!

Marktpartijen die blauw sponsoren is niet echt een oplossing voor het probleem. "Misschien is een Fortisbos goed voor het imago van die bank, maar zodra het slechter gaat met de economie is het bos weg." Je kan hooguit de aanleg door de markt laten financieren, maar je moet voor exploitatie en beheer niet afhankelijk zijn van private partijen. "Een Fortisdijk moet je niet willen." Collectieve voorzieningen moet je niet overlaten aan sponsoring, zou een goede stelling zijn. Wel kan je iets met uitbaten van publieke voorzieningen. Voor het direct verhalen van kosten voor groene en blauwe ruimte via de consument moet je tenslotte bij natuur- en recreatiebeheerders zijn. Dat kan niet via het belastingstelsel van waterschappen.

Fysieke en bestuurlijke inrichting

In relatie tot groen willen waterschappen Nederland in fysiek opzicht waterrijk inrichten. In laag-Nederland, vooral in de buurt van de steden moet je zoeken naar combinaties van blauw met rood en groen. Ten eerste is hier de wateroverlast het grootst. Ten tweede bieden de laaggelegen droogmakerijen er, met name in Zuid-Holland, voldoende ruimte voor berging. Hiervoor is bovendien geld te genereren in het kader van stedelijke uitbreidingen.

In de stroomgebieden van hoog-Nederland moet worden voorkomen dat benedenstrooms ellende komt. Daarom is er ruimte voor water nodig in en om de grote rivieren. De functiecombinaties zoek je hier tussen water en natuur en recreatie. Hiervoor is de positie financieel zwakker, hoewel de natuurwaarde soms ook te verzilveren is en de grondprijs er lager is dan in de stedelijke gebieden van laag-Nederland.

Er zijn sterke waterschappen nodig. Naast een fysieke waterrijke inrichting is daarom ook bestuurlijke schaalvergroting aan de orde. Over 5 jaar zijn er nog maar 25 waterschappen over. Een punt van aandacht is ontbreken van een provinciale opschaling. Dit wordt vooral nodig waar de schaalvergroting bij waterschappen provinciegrenzen gaat overschrijden, zoals in Groningen. Vijf landsdelige provincies, zoals Van Kemenade voorstelt, ten behoeve van een goede regie van ruimtelijke transformaties zou zo gek nog niet zijn.

Transformatie via de wet

De waterschappen kijken naar de kansen die ruimtelijke transformatie in het buitengebied bieden. De Reconstructie van de varkenshouderij in Brabant, Limburg en Gelderland met hun zandgronden zorgt bijvoorbeeld dat men daar ver is met de omslag van ruimtelijke functies. Dat gaat ook over blauw. In feite is de reconstructiewet een 'uitgehoekte' landinrichtingswet. In de ideale situatie is een vrijwillige basis voldoende, maar vaak is een wettelijk kader nodig in het complexe proces van ruimtelijke transformatie. Daarom zou de landinrichtingswet of een soortgelijke wet ingezet moeten worden, ook al staat deze bekend als omslachtig, tijdrovend en duur. Het is niet goed om de transformatie in het landelijk gebied geheel aan het vrije krachtenspel over te laten. Dan is te vaak onduidelijk wie van de vele mensen om de tafel namens wie spreekt of beslist. Dat ervaart De Graeff bijvoorbeeld bij realisatie van de Groen Blauwe Slinger bij Den Haag en Delft.

Watertoets voor sectoraal gebruik

De watertoets die in ontwikkeling is biedt overigens geen duidelijke ingang om straks gebiedsgericht te zoeken naar combinaties van functies en bijbehorende geldstromen. Het is een sectorale toets voor nieuwe ruimtelijke plannen op waterstaatkundige aspecten. Daarbij wordt gekeken naar gevolgen voor veiligheid, wateroverlast en waterkwaliteit

2.5 Gezondheidszorg

2.5.1 Inleiding

De nationale workshop 'Groen voor alle mensen' is georganiseerd vanuit het idee dat groen veel positieve effecten heeft en dat vele sectoren groen zouden kunnen gebruiken in het (goedkoper, winstgevender, efficiënter, etc.) behalen van sectorale en/of integrale doelstellingen. Hierbij werd met name gedacht aan de gunstige effecten van groen op de gezondheid en het welzijn van mensen. De gezondheidszorg was dus een van de eerste sectoren die benaderd werd voor de opiniepeiling. Tegen alle verwachtingen in bleek het erg moeilijk om juist in deze sector een organisatie te vinden die bereid was om aan een interview mee te werken. Een belangrijke vraag aan drs. E. Ten Holte had dan ook betrekking op dit onverwachte verloop van de opiniepeiling. Ten Holte is adjunct-directeur van Aracres, een brancheorganisatie van 1650 verzorgings- en verpleeghuizen die zorg leveren aan 200.000 cliënten en samen ook 200.000 medewerkers hebben.

2.5.2 Arcares: zorg heeft andere zorgen

Midden in maatschappelijke discussies

Ten Holte kan zich wel wat voorstellen bij de afwachtende en soms zelfs afwijzende houding van organisaties in de zorg. *“Ten eerste worden brancheorganisaties in de zorg momenteel over bijna elk onderwerp dat er in de wereld speelt benaderd. Bij elke maatschappelijke discussie is er wel een link te bedenken naar de zorg en zorginstellingen, en dat betekent dat je prioriteiten moet stellen.”* Dit is een erg pragmatische reden. Een meer inhoudelijke verklaring geeft mogelijk ook aan waarom Arcares als brancheorganisatie verpleging & verzorging wel interesse toonde in een gesprek over groen. Een groot deel van de zorgsector, met name de ziekenhuizen, is vooral gericht op de medische productie: zij doen ingrepen en daarna moeten patiënten zo snel mogelijk weer een instelling uit. Daarbij spelen dus heel andere criteria een rol dan bij bijvoorbeeld verzorgingshuizen waarbij de hele entourage moet bijdragen aan de kwaliteit van leven van mensen die meestal in de laatste levensfase verkeren. Maar ook voor verzorgings- en verpleegtehuizen geldt dat groen maar één van de onderdelen is van een omgeving met vele facetten.

Groen in de omgeving van mensen die chronisch in een instelling verblijven

Ten Holte legt uit dat de meeste mensen in verzorgings- en verpleeghuizen daar chronisch verblijven: *“Zij zijn vaak in de laatste levensfase. Het gaat hierbij globaal om de laatste drie of vier jaar van het leven waarin de zorgbehoefte zeer sterk is. Dat is wel even anders dan vroeger, toen mensen zich op hun vijftigste al konden inschrijven voor het bejaardenhuis. De criteria voor opname in instellingen zijn in de afgelopen jaren verzwaard door vergrijzing en wachtlijsten. Ook de doorstromingsnelheid van verzorgings- en verpleeghuizen is toegenomen omdat mensen op oudere leeftijd binnenkomen. Het gaat dus om een heel aparte groep cliënten.”* Instellingen proberen met hun zorg en omgeving zoveel mogelijk aan te sluiten op de behoeften van deze mensen. Het is volgens Ten Holte algemeen bekend dat een entourage waarin groenvoorzieningen gebruikt worden een positieve werking kan hebben op het ‘gevoel van thuis zijn’. Groen heeft een rustgevende uitstraling: *“Je moet bij dit type cliënten niet aankomen met primaire kleuren in een strak modern gebouw. Dat sluit niet aan op de vroegere thuissituatie van mensen.”*

Groen versus andere voorzieningen

De aandacht voor de leef- en verblijfsomgeving zie je bijvoorbeeld ook in de gehandicaptenzorg, waarbij ook veel mensen chronisch in instellingen verblijven. Voorheen werden deze instellingen vooral in het groen weggedrukt. Tegenwoordig proberen deze instellingen zich dichter bij de stad te vestigen. In de verzorging en verpleging speelt dit al langer omdat dit aansluit op de wens om zolang mogelijk het normale leven vast te houden. Daar zit een belangrijk spanningsveld, want midden in de stad, of zelfs aan de stadsrand is er vaak minder groen. Het is überhaupt moeilijk om nieuwe locaties te vinden omdat je moet concurreren met andere voorzieningen. De schaarse ruimte die dan beschikbaar is wordt dan vaak liever besteed aan vierkante meters zorg, dan een groene aankleding van de locatie en de instelling zelf. Er is wel een verschil tussen de twee typen instellingen die verenigd zijn in Arcares. Verzorgingszorg is vaak voor ouderen die toch nog iets makkelijker buiten de deur komen. Verpleeghuiszorg is daarentegen meer voor mensen die echt binnen de instelling verblijven. Bij deze laatste categorie is de behoefte om dicht bij of zelfs in de stad te zitten lager, en zijn de kansen voor groen gunstiger. Aan de andere kant lijken verpleeghuizen voor de relatief korte verblijfsduur voor reactivering en revalidatie juist weer meer op ziekenhuizen: *“We moeten daar een klus klaren, maar verder moeten we het de cliënten niet te veel naar de zin maken. Mensen moeten zo snel mogelijk weer naar hun oude situatie teruggebracht worden. Kortom, groen is dus slechts één van de*

criteria waar verzorg- en verpleeghuizen mee te maken hebben, en als je me dus op de man af vraag of wij actief met groen bezig zijn, dan is het antwoord daarop: minimaal. We zijn ons wel bewust van de mogelijkheden van groen, maar er zijn nog talloze andere criteria waar wij mee te maken hebben als het gaat om locatie en inrichting.”

Vierkante meters en procenten

De zorgsector is momenteel bezig om meer ruimte te creëren in de wet- en regelgeving om wat creatiever met de locatie en de inrichting van instellingen om te kunnen gaan. Er is recent een nota uitgegeven over huisvesting. Een belangrijk verschil tussen de meer traditionele bouw en de huidige visie is dat er nu meer gezocht wordt naar decentrale kleinschalige locaties. Dit heeft ook gevolgen voor hoe je met groen om kan gaan. Bij een grootschalige locatie is het makkelijker om het groen goed te plannen. Met een meer kleinschalige opzet, daarentegen, ben je vaak al blij dat je verschillende locaties kunt vinden. De prioriteit ligt dan vaak bij zoveel mogelijk ‘vierkante meters voor zorg’. Daar waar er regels zijn zullen die worden nageleefd, en voor groen zijn die er niet. Groen is dan vaak het sluitstuk van de plannen. Om dit te voorkomen ziet Ten Holte echter niets in nog meer regels, bijvoorbeeld in de vorm van een soort ‘groenclaim’. In reactie op de stelling “In aanvulling op de 1%-regel voor kunst bij gebouwen zou er ook een 1%-regel moeten komen voor groen” geeft hij aan dat er al erg veel belangen een claim leggen op het budget. Wel zou hij openstaan voor een uitbreiding van de 1%-regel naar “1% voor kunst en/of groen”. Groen en kunst zijn immers beiden een vorm van aankleding van een gebouw en deze keuzevrijheid biedt meer mogelijkheden om in te spelen op de kenmerken van de locatie of op de wensen van de bewoners. In een instelling midden in het bos biedt kunst bijvoorbeeld afwisseling. Aan de andere kant zou in de stad of voor bepaalde bewonersgroepen de keuze op meer groen kunnen vallen.

Kwaliteit van zorg versus kwaliteit van leven

Volgens Ten Holte zie je zowel bij de klein- als bij de grootschalige locaties een verschuiving optreden in het denken over groen. Bewoners hechten veel waarde aan een parkachtige omgeving, als het kan in combinatie met dieren. En ook voor bezoekers is dit prettig. Bijvoorbeeld speelruimte en -toestellen voor als de kleinkinderen op bezoek komen. Je ziet dat er op allerlei punten wordt gezocht naar het verbeteren van de een leef-/woonomgeving. Waar vroeger de kwaliteit van zorg het belangrijkste was, wordt nu meer waarde gehecht aan het feit dat mensen een plezierige laatste levensfase hebben. Kwaliteit van leven dus. Groen kan daarin een nieuwe positie krijgen.

Leefgroepen

Zorginstellingen kijken steeds meer naar de vraag. De gevolgen hiervan zijn terug te vinden in de aandacht voor een zinvolle dagbesteding en de mogelijkheden voor de cliënt om een eigen invulling aan zijn omgeving te geven. Dit laatste zie je bijvoorbeeld in de opkomst van leefstijlgroepen die aansluiten bij de leefstijl de men gewend was. Zo is er een Gooise vleugel waar ’s middags om vier uur de borrel op tafel komt. In de sfeer van de leefstijlgroepen kun je iets met groen doen. Voorwaarde is dat er vraag naar is. Bovendien komt er een generatie kapitaalkrachtige ouderen aan die geld over heeft voor bepaalde zaken. Ten Holte kan zich bijvoorbeeld voorstellen dat een groep ouderen een park voor de deur wil. Of misschien wel een golfbaan zodat de mensen het gevoel houden bij deze sport betrokken te zijn. Indien de geldstromen voor zorg en deze extra’s gescheiden blijven kunnen instellingen hieraan meewerken.

Groen in verzorgings- en verpleeghuizen

Als je kijkt naar groen binnen de muren van verzorgings- en verpleeghuizen zijn er twee typen instellingen: instellingen mét en instellingen zonder centrale ruimte. De ruimten waar bewoners wonen zijn hun eigen domein. Of daar wel of geen groen te vinden is, hangt van de persoon zelf af. Instellingen kunnen wel groen in gangen en hallen plaatsen, maar in het algemeen zijn de technische eisen erg dwingend (minima, maxima, maten, oppervlakten, etc.) en is er weinig ruimte voor extra's zoals hoekjes of andere mogelijkheden te creëren. Bovendien, als er ruimte 'over' is, zal deze ruimte vaak gebruikt worden voor het inrichten van bijvoorbeeld een extra behandelkamer, of ruimte voor een extra bewoner. Ook voor instellingen met centrale ruimten geldt dat er in de bouwvoorschriften weinig ruimte voor dergelijke gemeenschapsruimten geboden wordt. Door er creatief mee om te gaan, bijvoorbeeld met steunfondsen of 'vrienden van-verenigingen' die geld inzamelen, kun je bij de bouw toch realiseren dat er een centrale voorziening komt om te verblijven en te recreëren. Hierin kan ook groen opgenomen worden. Het spanningsveld tussen ruimte voor bewoners en ruimte voor bijvoorbeeld groen is echter altijd aanwezig.

Zuivere lucht

'Kwaliteit van leven' is moeilijk te definiëren. Het begrip meetbaar maken is nog moeilijker. Als je het meetbaar wilt maken kom je al heel snel op subjectieve begrippen zoals beleving. Heeft de cliënt deze dag als positief ervaren? En hoeveel draagt iets dan bij aan de kwaliteit van leven van deze cliënt? Er worden wel metingen gehouden om te kijken over welke elementen de cliënten tevreden of ontevreden zijn. Maar blijft lastig omdat er heel veel factoren een rol spelen. Ten Holte moet lachen om de vraag of groen een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan bijvoorbeeld een aangenaam binnenklimaat doordat de lucht gezuiverd wordt. De vraag doet hem denken aan een recent congres over roken in instellingen. Tabakslucht, rokers versus niet-rokers, blijkt een groot probleem. Volgens zeer fanatieke niet-rokers werkt niets tegen tabakslucht, en dat geeft aanleiding tot soms zeer heftige emoties. Terug naar het onderwerp groen denkt Ten Holte dat ook planten hier weinig aan zouden kunnen helpen.

Obstakel of sturingsmiddel

Het blijkt dat groen in instellingen soms zelfs als lastig wordt ervaren. Groen wordt in sommige instellingen juist achterwege gelaten om de omgeving wat steriel en netter te maken. Er is onderzoek gedaan door met de ogen van een dementerende door de ruimten heen te gaan. Wat ervaren dementerenden als prettig en wat als hinderlijk? Hoe worden schuifdeuren ervaren? En bepaalde kleuren? Rust blijkt hierbij belangrijk. Deze lijn volgend zouden planten dus vervelende obstakels kunnen zijn voor dementerende bewoners. Aan de andere kant kunnen dementerende bewoners ook niet helemaal vrij gelaten worden omdat ze niet de straat op mogen lopen. En middelen om dit te voorkomen mogen niet te dwingend over komen omdat dit door de bewoners als storend wordt ervaren. Vanuit dit perspectief kan groen juist gebruikt worden om gedrag te sturen want planten komen heel natuurlijk over en geven bovendien sfeer.

Om de tafel!

Voor Ten Holte bestaat het ideaalbeeld voor groen en verzorgings- en verpleeginstellingen uit een optimale mix tussen ruimte en groen. Hierbij zijn instellingen goed ontsloten en bereikbaar met het openbaar vervoer en worden instellingen niet weggedrukt in het groen. Op dit moment is dit nog toekomstmuziek. Door wachtlijsten en vergrijzing is de maatschappelijke druk om zoveel mogelijk mensen op te kunnen vangen groot, en is bovendien de druk op de ruimte vanuit andere sectoren erg hoog. Om ook nu al te werken aan beter groen in en om

instellingen zijn volgens Ten Holte op lokaal niveau woningcorporaties en gemeenten belangrijke partijen. Op nationaal niveau kunnen bovendien de verenigingen hieraan (VNG en Aedes) een bijdrage leveren. Daarnaast is het College voor Bouw belangrijk omdat deze instantie alle voorschriften opstelt die bepalen welke ruimte instellingen hebben. Hoe breed moet een gang zijn? Waar mag een deur wel en waar niet? Welke maxima gelden er –want alles is gelimiteerd. Moet de badvoorziening appartementgebonden zijn of juist niet? De hele ruimtelijke ordening rondom dit type voorzieningen is voor een groot deel afhankelijk van dit college. Tot slot is er sinds een half jaar ook een Kenniscentrum voor Wonen en Zorg. Dit kenniscentrum is actief bezig met zeer uiteenlopende schaalniveaus. Van decentrale locaties van instellingen op een VINEX-locatie als Leidsche Rijn, tot de afstemming van concrete voorzieningen op bepaalde doelgroepen. Voor zover dit centrum er al niet mee bezig is, is dit typisch een club waar op een creatieve en innovatieve manier nagedacht zou kunnen worden over de relaties tussen wonen, welzijn en zorg aan de ene, en groen aan de andere kant.

3 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Ter afsluiting van dit rapport zet dit hoofdstuk de belangrijkste uitspraken van de gesprekspartners op een rij rondom de volgende thema's:

- 1 Belangen, ambities en problemen van het bedrijfsleven;
- 2 Kansen en oplossingen voor groen;
- 3 De rol van marktpartijen in het 'vergroenen' van Nederland; en
- 4 De rol van de overheid volgens marktpartijen.

De uitspraken worden samenvattend beschreven en vervolgens per thema opgesomd. (in kadertjes). De initialen van de persoon uit wiens mond een uitspraak werd opgetekend zijn steeds aangegeven. Het gaat om de volgende personen/initialen:

Initialen	Persoon	Organisatie
Bouwen en wonen		
WCTFdZ	mr. W.C.T.F. de Zeeuw	Directeur Nieuwe Markten Bouwfonds Wonen
LCB	mr.dr.s. L.C. Brinkman	Voorzitter Algemeen Verbond Bouwbedrijf (AVBB)
Bedrijfsleven en industrie		
WKW	ir. W.K. Wiechers	Voorzitter Raad van Bestuur Essent nv
MCvdH	drs. M.C. van der Harst	Algemeen Voorzitter Transport en Logistiek Nederland
JHS	mr. J.H. Schraven	Voorzitter Vereniging VNO-NCW
Recreatie en toerisme		
DTCML	drs. D.T.C.M. Lips	Algemeen Directeur Libéma
Water		
JJdG	ir. J.J. de Graeff	Voorzitter Unie van Waterschappen en dijkgraaf Hoogheemraadschap Schieland
Gezondheidszorg		
EtH	drs. E. ten Holte MSM	Adjunct-directeur, Arcares

Verderop in dit hoofdstuk zijn aan de hand van de conclusies een tweetal aanvullende aanbevelingen geformuleerd. Tot sloten komen twee vragen voorbeleid aan bod.

3.1 Belangen, ambities en problemen

Alleen waar vraag naar is moet gebouwd of geproduceerd worden. Groen kan daaraan een bijdrage leveren en marktpartijen spelen daar op in. Echter, in slechte tijden (bouwen en wonen, bedrijfsleven en industrie) of in drukke tijden (zorg) gaan soms andere behoeften voor. Bovendien zijn er alternatieve, vaak technische of meer traditionele oplossingen voorhanden, zoals bemalen van overtollig water, technische verbetering van auto's, opwekken zonne-energie, etc. Ook bestaan er belemmeringen in de vorm van strenge voorschriften en weinig invloed op het besluitvormingsproces. Tot slot pakt de overheid haar collectieve taak op, maar verstoort daardoor de grondmarkt. Dit heeft hoge grondprijzen tot gevolg, hetgeen nadelig is voor investeringen in ruimte en groen.

Elke actor in een proces heeft impliciet of expliciet bepaalde belangen die hij wil veiligstellen en problemen die hij daarbij moet oplossen. De gesprekspartners zeiden hierover het volgende:

- **LCB** (zie ook **WCTFdZ**): Vanuit de bouw is de belangrijkste voorwaarde dat wat gebouwd wordt ook afgenomen moet worden, "anders blijft het een papieren plan."

- **WCTFdZ:** Gemeenten bepalen hoeveel groen er in een project (binnen de exploitatie) gerealiseerd wordt.
- **LCB&WCTFdZ:** Je kunt in de grondexploitatie niet onbeperkt verevenen/afromen (groen, goedkope kavels, infrastructuur, etc.) → koperstaking → er moeten keuzes gemaakt worden
- **LCB:** In een bestemmingsplangebied liggen altijd meer wensen dan door de bewoners van een gebied gedragen kunnen worden → regionale samenwerking, samenwerking tussen gemeenten.
- **JHS:** Goed vestigingsklimaat in Nederland; hiervoor is nodig: meer en kwalitatief goede bedrijventerreinen, goede ontsluiting, aangenaam leefklimaat.
- **LCB:** Grondprijzen zijn juist zo hoog omdat het beleid op dit moment de grond in handen wil hebben om het te kunnen inrichten en/of exploiteren.
- **WKW:** Op de lange termijn wil Essent bijna geheel op duurzaam overschakelen. Daarbij is de verhouding van zonne-energie en biomassa liefst fifty/fifty.
- Waardering voor groen is een luxe verschijnsel (**WKW**)/conjunctuurgevoelig (**LCB, WCTFdZ**).
- **MCvdH:** De transportsector heeft zichzelf ten doel gesteld de overheidsdoelstellingen voor de beheersing van de uitstoot van schadelijke gassen te realiseren.
- **MCvdH:** Doelstellingen voor 2010 zijn moeilijk te halen omdat bossen langzaam groeien en de kilometerheffing pas in 2006 wordt ingevoerd.
- **LCB, MCvdH, WKW:** Grondprijzen zijn te hoog in Nederland; verwerving van grond voor groene doelen in Nederland is een langdurige en lastige zaak.
- **EtH:** Verzorgingshuizen: kwaliteit van leven van cliënten (& goede zorg); een groot deel van de zorgsector is echter primair op medische productiegericht.
- **EtH:** Hoofd bieden aan enorme toename van vraag naar zorg door o.a. vergrijzing.
- **EtH:** Zorg wordt overvraagd vanuit alle andere sectoren want alles heeft een link naar zorg.
- **EtH:** Groen is slechts één van de criteria waar verzorg- en verplegingshuizen mee te maken hebben.
- **EtH:** Vele bouwvoorschriften in de zorg zijn erg hard en lagen weinig ruimte voor extra's als groen; bovendien worden mogelijke extra vierkante meters vaak liever aan zorg besteed.
- **EtH:** Decentrale huisvesting zowel heeft voordelen (dicht bij voorzieningen, niet weggestopt) als probleem/uitdaging (veel andere ruimteclaims, in stad vaak minder groen).
- **EtH:** Groen (nog) niet ontdekt als kostenbesparende factor (mogelijk aangenaam binnenklimaat, positief effect op gezondheid/herstel/welzijn ouderen); wel is algemeen bekend dat het rustgevend is en een goede sfeer geeft.
- **EtH:** Groen wordt soms weggelaten uit hygiënische overwegingen.
- **DTCML:** Bezoekersaantallen van dagattractie- en verblijfrecreatieparken dalen waarschijnlijk met 40-50% als ze niet in het groen zijn ingebed; bomen moet ook voldoende oud zijn -bij keuze van locatie voor nieuw bedrijf is groen een zeer belangrijk selectie criterium (bomen moeten minimaal 40-80 jaar oud zijn).
- **JdG:** (1) extra ruimte in het reguliere watersysteem; en (2) extra ruimte voor calamiteiten (calamiteitenpolders); bij het reguliere watersysteem wordt bepaald welke mix het beste is van enerzijds bemalen voor afvoer of anderzijds grond verwerven voor berging van overtollig water. De veiligheidsnorm wordt door politici vastgesteld; uitgangspunt bij de keuze tussen bemalen/afvoeren en bergen is kostenbeheersing.
- **JdG:** zijn er waterschadeverzekeraars? Is niet te verzekeren omdat de premie te hoog is; Ten tweede is het maar de vraag of die eventuele waterschadeverzekeraars daadwerkelijk willen investeren in groene ruimte, omdat ze dan ook voor de concurrent investeren.

3.2 Kansen en oplossingen voor groen

Er ontstaan kansen voor groen indien men groen niet langer ziet als een kostenpost maar als een kostendrager of zelfs een opbrengstverhogende factor. Marktpartijen zien groene investeringskansen omdat:

- consumenten, recreanten, bewoners van zorginstellingen en bedrijven vragen om groene stroom en groene ruimte;
- groene ruimte kan bijdragen aan het behalen van CO₂-doelstellingen en het voorkomen van wateroverlast.

De effecten van groen worden erkend maar zijn veelal indirect, moeilijk hard te maken en/of alleen op de lange termijn merkbaar. Enerzijds treedt er een vermaatschappelijking op van groen in de zin dat iedereen groen belangrijk vindt. Anderzijds wordt het belang van groen steeds verder ontleed in (deel)belangen en (b)lijken sectorale investeringen in groen vaak onhaalbaar doordat de effecten ervan vaak niet exclusief te behouden zijn voor de doelgroep waarvoor of waardoor geïnvesteerd wordt. Dit kan alleen opgelost worden door geldstromen bij elkaar te brengen en gezamenlijk te investeren in groen. Multifunctionele oplossingen en

samenwerking zijn dus belangrijke voorwaarden voor het intensiveren van investeringen in groen.

Groen biedt oplossingen voor marktpartijen, en dat biedt kansen voor groen. Anderzijds zijn er algemene oplossingen en voorwaarden die gunstig kunnen uitpakken voor groen. Marktpartijen zien dit als volgt:

- **WCTFdZ:** Projectontwikkelaars willen echt niet alleen maar meer privé groen; zie Bouwfonds' experimenten met collectief groen in Leidsche Rijn, nieuwe buitenplaatsen, Haverleij in 's-Hertogenbosch en Meerstad en Blauwe Stad in Groningen.
- **LCB, JHS:** Verevening is maatwerk, geen blauwdrukken.
- **LCB, WCTFdZ, JHS:** Groen en blauw maken steeds meer onderdeel uit van de eisen die de bevolking/bedrijven/de maatschappij stelt t.a.v. de woonomgeving.
- **JHS, LCB:** De kansen voor zwakke functies als groen zijn beter indien ze vanaf het begin in een integraal proces meegenomen worden als kwaliteit.
- **LCB:** 't Is altijd 'botje-bij-botje'; er moet gezocht worden naar een optimale mix van maatregelen ter financiering van groen
- **LCB, JdG:** Gebruik moet beter belast worden door het uitbaten van 'alles rond groen, wandelen, fietsen etc.', jaarkaarten e.d.
- Integrale gebiedsgerichte ontwikkelingsplanologie (zowel inhoudelijk als procesarchitectuur) (**LCB, JHS**); gebiedsgerichte oplossingen (**WCTFdZ**).
- **WCTFdZ:** Offensiever grondaankoop beleid (grondbank-achtig) waarin ook marktpartijen een rol spelen.
- **WKW:** Mensen kiezen voor een product omdat dat emoties opwekt; daar moet je op inspelen als je groene energie verkoopt: zichtbare bossen ('op de hoek'), rondleidingen in biomassacentrales, fietsen in windmolenparken, je moet het sjiek maken voor landgoedeigenaren om er aan mee te werken.
- De vraag naar groene stroom in alle lagen van de bevolking aanwezig (**WKW**) en is de consument nu zo ver ontwikkeld dat de behoefte aan groen en de bereidheid daarvoor te betalen blijft (**DTCML**)
- **LCB:** Door technische vooruitgang (ook b.v. verbeterde hygiëne) zijn er meer kansen voor het realiseren van een goede omgevingskwaliteit (bv. grachten herstellen, meervoudig ruimtegebruik).
- **LCB:** Groen niet zien als kostenpost maar als kostendrager
- **LCB:** De eis dat wat gebouwd wordt ook afgenomen moet worden betekent dat er creatiever verkaveld moet worden, dat er op tijd volwassen groen ingezet wordt, dat het water ook weer een functie krijgt in de stad.
- **Multifunctionele oplossingen:** medegebruik door recreanten is denkbaar (kijk maar naar het populierenbos bij Schijndel. Door de symmetrie is dit in een verstedelijkte setting best mooi). Misschien bieden nieuwe landgoederen een optie. (**WKW**); meerwaarde door combinatie groen en bedrijventerreinen; voorwaarde: de betrokken partijen (privaat & publiek) moeten het over de verschillende aspecten (toegankelijkheid, meerwaarde voor eigen bedrijf en omgeving, genoeg ruimte voor beide functies, financiering) eens zijn (**JHS**); bij calamiteitenpolders gaat het vaak om agrarische gronden; ook permanente vernatting van natuur en het graven van recreatieplassen bij nieuwe woonwijken zijn opties (**JdG**); Kale energieteelt brengt per m² grond wel het meeste op, maar het onderzoek hierover is verouderd. Bij het nadenken over teelt is het goed om te zoeken naar nieuwe, multifunctionele oplossingen met een economische meerwaarde. Ontwikkelingen omtrent landschappelijke herindelings zijn in dit kader interessant (**WKW**); Ontwikkeling van natte natuur biedt niet alleen mogelijkheden voor nieuwe natuur, maar ook voor extra bergingsruimte voor water. Ook het openhouden van agrarisch gebied is te combineren met noodopvang tijdens wateroverlast. Gebieden in Zevenhuizen worden daarvoor bijvoorbeeld bestemd. (**JdG**); Nieuwe partners in de zoektocht naar ruimte voor water zijn vooral te vinden in de rode sector (laag Nederland; combi met recreatieruimte, wonen aan water (voorbeeld: bergingsvijver bij de Waalsprong is gefinancierd uit de grondexploitatie) of , voor hoog-Nederland (rondom de grote rivieren) in de combinaties tussen water, natuur en recreatie (minder kapitaalcrachtig maar wel goedkopere grond) (**JdG**); De waterschappen kijken naar de kansen die ruimtelijke transformatie in het buitengebied bieden (vb. reconstructie) (**JdG**); Ook als je praat over het planten van bos ter compensatie van CO₂-uitstoot, is een combinatie met de papierindustrie bijvoorbeeld wenselijk (**WKW**); Functiecombinaties kunnen van invloed zijn op de kostenafweging tussen bemalen of ruimte zoeken; ruimte voor water is immers goedkoper als anderen meebetalen (**JdG**)
- **JdG:** Functiecombinaties zijn echter niet altijd mogelijk. De Raad voor het Landelijk Gebied komt er in een recent advies van terug, omdat blijkt dat functies elkaar in de weg zitten volgens diverse kwaliteitseisen.
- **WKW:** Doordat de beschikbaarheid van brandstof eindig is, is men meer bereid om naar alternatieven te zoeken.
- **MCvdH:** De doelstelling voor CO₂ zal daarmee naar verwachting niet geheel worden gehaald. Volgens Van der Harst zullen daarom maatregelen buiten de sector nodig zijn. Zo ontstond het idee om bossen te financieren waarin CO₂ wordt vastgelegd. Deze 'CO₂-bossen' helpen de transportsector dus (mede) om hun doelstellingen in 2010 te halen.

- Voorwaarde voor succesvolle samenwerking: wederzijds begrip en respect voor elkaars belangen (**DTCML**, **LCB**); slecht voorbeeld: opstelling PPC naar de Beekse Bergen toe (**DTCML**); goede voorbeelden: samenwerking tussen Otterpark Aqualuttra en It Fryske Gea (**DTCML**) en het initiatief van de AVBB, Natuurmonumenten, VNO-NCW en de ANWB (ontwikkelingsplanologie; **LCB** & **JHS**).
- **MCvdH**: Extra prijsprikkels (& geld voor maatregelen) door toeslag voor externe kosten op de kilometerheffing omdat de werkelijke kosten zichtbaar worden.
- **MCvdH**: Energiebinding moet voorop staan → snelgroeiende bomen.
- **EtH**: 1 % regeling voor kunst uitbreiden tot 1% voor kunst en/of groen.
- **EtH**: groen draagt bij aan 'gevoel van thuis zijn' en past dus in vraaggestuurde benadering en de aandacht voor de kwaliteit van leven.
- **EtH**: groen kan gebruikt worden voor het sturen van het gedrag van dementerenden.
- **EtH**: opkomst van leefstijlgroepen & kapitaalcrachtige ouderen (voorwaarde: geldstromen voor zorg en 'extra's' dienen gescheiden te blijven).
- **EtH**: gebruik maken van 'vrienden van...'-achtige steunfondsen om extra's te realiseren zoals centrale gemeenschapsruimten (met daarin groen).
- **EtH**: College voor Bouw kan in bouwvoorschriften kansen bieden voor groen.
- **EtH**: Kenniscentrum voor Wonen en Zorg kan als innovatieve denktank functioneren.
- **DTCML**: Samenwerking in PPS-model van Libéma; voorwaarden: onrendabele top & maatschappelijke noodzaak.
- **DTCML**: Aanvankelijk waren het de traditionele groepen zoals LNV en natuurbeschermingsorganisaties die zich in groen interesseerden. Vervolgens zag je een dergelijke ontwikkeling in de toeristisch-recreatieve sector, en bij bijvoorbeeld woningbouwcorporaties. Momenteel zie je dit gebeuren op het gebied van kantoren en bedrijvenparken. Voor de toekomst voorzie ik dit bij grootschalige detailhandel voorzieningen en industrieterreinen waar momenteel de enige bomen slagbomen zijn". En daarmee zijn we weer terug bij de toeristisch-recreatieve sector waarin, in de visie van Lips, de perspectieven voor activiteiten als funshoppen en flaneren op een meubelboulevard zullen toenemen als de locaties daarvoor groener worden.

3.3 De rol van marktpartijen in het 'vergroenen' van Nederland

Welke rol zien marktpartijen voor zichzelf als het gaat om investeren in groen en/of het scheppen van de juiste randvoorwaarden daarvoor? Ze willen kansen benoemen, onderzoeken en daadwerkelijk investeren in groen als dit profijtelijk (b)lijkt. Indien het om de eigen kerntaken gaat en investeren in groen voordelen oplevert, zal men zelf hierop anticiperen (d.w.z. zelf investeren of een voortrekkersrol spelen in het aangaan van samenwerking). Daarbuiten ziet men in eerste instantie meer een signalerende rol of ondersteunt men initiatieven van andere partijen in afwachting van mogelijke kansen die dit kan opleveren. Er zijn al diverse modellen ontwikkeld voor de samenwerking tussen marktpartijen en/of de overheid

Marktpartijen beschreven hun eigen rol als volgt:

- **WCTFdZ**: Boodschapper & anticiperen op nieuwe markten → zelf marktonderzoek; vorig jaar is er bijvoorbeeld een onderzoek gedaan naar luxe wonen in groen.
- **WCTFdZ**: Geen 'groen' imago voor Bouwfonds, wel 'Bouwfonds bouwt dingen waar je over 10 jaar ook prettig woont'.
- **LCB**: Je mag mensen best opvoeden in de les dat als ze in een goede woonomgeving willen verblijven dat ze daar geld voor over moeten hebben (**LCB** zei er echter niet bij wie de opvoeding moest geven)
- **LCB**: Zoeken naar organisaties die beschikken over voldoende fysieke en/of bestuurlijke infrastructuur & overheid overtuigen van de kracht van de aanpak ontwikkelingsplanologie.
- **JHS**: De rol van VNO-NCW is initiërend op landelijk niveau.
- **WKW**: Teelt van nieuwe biomassa gebeurt voor Essent nog niet, met name omdat de grond te duur is; maar het is wel iets waarover wordt nagedacht en gepraat; als de vraag naar groene stroom blijft stijgen en/of er samengewerkt kan worden met andere belanghebbenden (kan het op termijn wel lucratief worden).
- **DTCML**: Je zult steeds op zoek moeten gaan naar die partners die (a) noodzakelijk zijn voor het proces; en (b) belang hebben bij het proces. Vervolgens moet je van de belanghebbenden verwachten dat ze vanuit een consensus-model werken; met fundamentalisten kun je geen zaken doen."
- **MCvdH**: TLN heeft een pakket met maatregelen ontwikkeld die binnen de transportsector genomen kunnen worden om de gestelde CO₂- en NO_x-doelstellingen te halen.
- **EtH**: De zorgsector is momenteel bezig om meer ruimte te creëren in de wet- en regelgeving om wat creatiever met de locatie en de inrichting van instellingen om te kunnen gaan. Er is recent een nota uitgegeven over huisvesting.
- **EtH**: De rol van Acracres: ondersteuning van leden & representatie naar buiten toe.

- **DTCML:** Bedrijven in de toeristisch-recreatieve sector moeten op hun eigen terrein veel investeren in groen; voor het groen 'buiten de poort' wordt vooral de samenwerking gezocht; met dit idee is bijvoorbeeld ooit het Brabants Bureau voor Toerisme opgezet
- **DTCML:** Voor succesvolle samenwerking is het allereerst van belang dat bedrijven in de toeristisch-recreatieve sector zich bewust zijn van het belang van groen.
- **JJdG:** Het primaire doel is niet die functies in stand te houden, maar de waterstaatkundige condities er voor te optimaliseren. Dat houdt in dat het waterpeil en de waterkwaliteit in groene en stedelijke gebieden worden aangepast aan de functies die zich daar bevinden.
- **JJdG:** Waterschappen ondersteunen beleidsmaatregelen zoals 'Groen in en om de stad' en het maatschappelijke offensief 'Nederland Natuurlijk'. Daarbij wordt getracht geldstromen samen op te laten gaan en belangen samen te brengen tot functiecombinaties.

3.4 De rol van de overheid volgens marktpartijen

Tot slot wijzen marktpartijen veelvuldig op de rol die de overheid in hun ogen zou moeten spelen. Ze hechten veel belang aan een overheid die:

- intern coherent is (meer afstemming tussen overheidslagen en departementen/afdelingen);
- een eenduidige lijn naar buiten brengt;
- heldere randvoorwaarden en/of opdrachten geeft;
- binnen die randvoorwaarden marktpartijen meer vrijheid geeft;
- niet krampachtig alles zelf wil doen, maar alleen doet waar ze goed in is;
- niet persé grond eerst moet aankopen om er groen te realiseren; en die
- gericht meer consumptieve uitgaven doet en/of subsidies ter beschikking stelt; en/of
- het mogelijk maakt voor een sector om zelf middelen bijeen te brengen om haar doelstellingen te halen (zonder dat dit naar de algemene middelen terug kan vloeien).

Schaalvergroting (t.a.v. provincies, waterschappen en/of plangebieden in het algemeen) wordt diverse malen genoemd als randvoorwaarde voor een effectief en adequaat overheidsapparaat.

- Eenduidige (integrale) lijn vanuit 'de' overheid (**WCTFdZ**, maar impliciet ook **JHS** en **LCB**); Voorbeeld: de verschillende overheden tuimelen vaak over elkaar heen. Indien provincies en gemeenten beter zouden communiceren over hun plannen, zou een deel van de verwervingsproblemen voor groen opgelost kunnen worden. (**WCTFdZ**)
- Heldere kaders en randvoorwaarden waarbinnen marktpartijen, overheden, bewoners etc. gezamenlijk mogelijkheden kunnen onderzoeken en realiseren (geen blauwdrukken en/of dichtgetimmerde plannen, maatwerk, in eerder stadium betrokken raken) (**WCTFdZ**, **LCB**); geen centraal sturende maar voorwaardenscheppende rol van overheid die mèt - in plaats van vòòr - de burgers en het bedrijfsleven, op zoek gaat naar de meest optimale inrichting van het grondgebied (**JHS**); in dit proces zijn transparantie, vertrouwen en respect en een beperkte planningshorizon essentieel (**JHS**, **LCB**)
- **WCTFdZ:** Heldere opdrachtgeversrol.
- **WCTFdZ**, **JHS**, **LCB:** Geen contouren (want: restrictief, sectoraal en generiek, niet vernieuwend).
- **WCTFdZ**, **JHS**, **LCB**, **EtH:** Niet het ruimtelijk ordeningsproces verzwaren met (nog meer) normen
- **WKW:** geen verplichtingen, quota etc. Groene stroom is een succes juist omdat het niet opgelegd wordt.
- **LCB:** Meer consumptieve overheidsuitgaven (t.o.v. inkomensoverdracht) ; groen heeft geen stem.
- **LCB**, **JHS:** Geen openruimte-heffing want dat levert alleen geld geen sturingsmechanisme.
- **LCB:** Fiscale regelingen zijn goed; zouden alleen meer natuur en minder milieu moeten zijn omdat natuur mensen meer aanspreekt.
- **LCB:** Niet de eis stellen dat alles in eigen bezit moet zijn voordat je er iets met natuur kunt.
- **LCB** (waarschijnlijk ook **JHS**): Ruimtelijke ordening moet minder procedureel worden en zich meer richten op realisatie.
- **JHS:** Menskracht en middelen vrijmaken op lokaal niveau (niet alleen overheid maar ook daarbuiten) om te kunnen participeren in het proces van de ontwikkelingsplanologie.
- **WCTFdZ**, **LCB**, **JHS:** Samenwerking tussen gemeenten; planvorming en afstemming op regionaal niveau.
- **JHS:** Meer ruimte voor bedrijventerreinen.
- **MCvdH:** Extra opbrengsten van de kilometerheffing moeten daadwerkelijk aan de transportsector en haar milieu- en veiligheidsdoelstellingen ten goede komen; het liefst via een fonds, maar dat kan ook via keiharde afspraken.
- **MCvdH:** De minister moet meewerken op het gebied van wetgeving. Wat we willen is de tekorten bij het bereiken van de doelstellingen voor de reductie van CO₂ in 2010 ('zoveel ton CO₂'), opvangen met het aanleggen van bossen van een bepaalde omvang".
- **MCvdH:** Om oneerlijke concurrentie te voorkomen: Invoering kilometerheffing gelijktijdig met Duitsland (2004) & alle onderdelen van de transportsector moeten in gelijke mate met heffingen voor externe kosten te maken krijgen (al mogen er wel verschillen/prijsprikkel ontstaan als bepaalde

onderdelen bijvoorbeeld milieuvriendelijker zijn dan andere → de werkelijke kosten moeten zichtbaar worden.

- **MCvdH:** Subsidies EZ voor beplanten van leegstaande landbouwgronden.
- **DTCML:** Niet krampachtig alles samen willen doen; ieder doet dat deel waar 'ie goed in is.
- **ETH** Op lokaal niveau zijn woningcorporaties en gemeenten belangrijke partijen (ook VNG en Aedes); zij kunnen dus positief meewerken/stimuleren.
- **DTCML** maakt zich zichtbaar kwaad als hij zegt: “Wie ben je als politicus om mensen groen te ontnemen?” Daarmee bedoelt hij overigens niet dat de huidige politici het slecht doen: “Als je het aan het vrije veld overlaat gaat het zeker fout. De overheid en de politiek zijn bij uitstek de arbiters waaraan wij de zaken van algemeen belang toevertrouwen”. En ze doen het op volgens Lips dit punt best goed. Het zit in ieder geval goed tussen de oren: “Ik tref in de politiek meer consensus aan dan in bepaalde natuurclubs.”.
- **JJdG:** Collectieve voorzieningen moet je niet overlaten aan sponsoring, zou een goede stelling zijn.
- **JJdG:** Er zijn sterke waterschappen en provincies nodig → plan van Van Kemenade is goed voor de regie van ruimtelijk transformaties.
- **JJdG:** In de ideale situatie is een vrijwillige basis voldoende, maar vaak is een wettelijk kader nodig in het complexe proces van ruimtelijke transformatie. Daarom zou de landinrichtingswet of een soortgelijke wet ingezet moeten worden, ook al staat deze bekend als omslachtig, tijdrovend en duur. Het is niet goed om de transformatie in het landelijk gebied geheel aan het vrije krachten spel over te laten. Dan is te vaak onduidelijk wie van de vele mensen om de tafel namens wie spreekt of beslist. Dat ervaart De Graeff bijvoorbeeld bij realisatie van de Groen Blauwe Slinger bij Den Haag en Delft.

3.5 Aanvullende aanbevelingen

In aanvulling op de in de vorige paragraaf genoemde handreikingen voor de (rijks)overheid kan op basis van de gesprekken nog een tweetal aanbevelingen geformuleerd worden. ***Het is belangrijk om vast te stellen dat er in diverse sectoren veel interesse is in het onderwerp groen.*** Met name in de (woning)bouw, het waterbeheer en de toeristisch-recreatieve sector zijn er duidelijke visies op groen ontwikkeld. Groen is dan ook een min of meer vast onderdeel in de besluitvormingsprocessen van organisaties in deze sectoren.

In het bedrijfsleven en de industrie en is de aandacht voor groen echter in veel gevallen van een recentere datum. Soms speelt ook hier groen een rol in de dagelijkse praktijk, bijvoorbeeld bij het opwekken van energie met biomassa of door de aandacht voor een aantrekkelijk vestigingsmilieu, maar meestal is de interesse voor groen beperkt. Veel verzoeken voor gesprekken in deze sector werden dan ook afgewezen met de motivatie dat “*groen geen onderdeel was van de ‘core business’ van het bedrijf of de organisatie*”.

Nog lastiger bleek het om met iemand in contact te komen die wilde praten over groen op de werkplek en de mogelijke rol van groen in de zorg. Met andere woorden, in het beste geval wil men een visie geven op groen in de openlucht. Voor praten over groen in kantoren en instellingen, daarentegen, kon geen of moeilijker tijd vrijgemaakt worden², zelfs bij organisaties waarvan bekend is dat er veel groen in de gebouwen te vinden is. Mogelijk wordt groen meer gezien als onderdeel van het gebouw (en daarmee van het imago van de organisatie dat erin gehuisvest is) en niet van de arbeids- of verblijfsomstandigheden. In dit geval is de groene werkomgeving een taak van de architect. Anderzijds is het ook mogelijk dat de aanwezigheid van groen in het gebouw als zo vanzelfsprekend ervaren wordt, dat erover praten of er beleid op maken overbodig lijkt. Navraag bij het **ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid** en TNO-Arbeid leert dat er inderdaad geen beleid is gericht op groen in kantoren. Volgens de heer **Klein Hessink** van TNO-Arbeid lijken werkgevers groen al wel ontdekt te hebben voor het verfraaien van gebouwen, en dan met name de entree, maar verblijven de werknemers vaak nog in, op dit punt, achter gebleven ruimten. Met andere woorden, het verdient aanbeveling om:

² Dit onderwerp is veelal niet in de gesprekken aan de orde gesteld. De observatie dat het lastig is om over dit onderwerp te praten betreft vooral de zoektocht naar een gesprekspartner voor dit onderwerp.

- In samenwerking met de Ministeries van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Economische Zaken en Volksgezondheid, Welzijn en Sport en gebruikmakend van, de kennis die (o.a.) in een literatuurstudie van Franke³ bij elkaar is gebracht, meer bekendheid te geven aan de positieve effecten van groen in en om de werkplek;
- Meer onderzoek op dit gebied uit te (laten) voeren naar de optimale inpassing van groen in en op de werkplek. Niet iedereen lijkt bijvoorbeeld behoefte te hebben aan groen op de werkplek, en ook goede 'dosis-effectstudies' zijn nodig om de optimale effecten te bepalen;
- Behalve de overheid en het onderzoek ook bedrijven te stimuleren om serieus gebruik te maken van deze kennis. Zo kan groen in en op de werkplek uitdrukkelijker benoemd kunnen worden in de arbowet- en regelgeving. Voor de verspreiding van de kennis over de positieve effecten van groen in en om de werkplek zijn de arbo-functionarissen in bedrijven de aangewezen doelgroep;
- Behalve aandacht voor groen in kantoren ook kennis verspreiden over de gunstige effecten van groene bedrijventerreinen en meer beweging, bijvoorbeeld tijdens de lunchpauze. Zowel de overheid als de bloemen en planten branche zouden een rol kunnen spelen in het stimuleren van het bedrijfsleven.

Groen in de gezondheidssector bleek in een erg lastige positie te verkeren. Aan de ene kant wordt de algemeen gunstige uitstraling en het gunstige effect op bewoners en bezoekers onderkent. Maar aan de andere kant zijn er zo veel beperkingen, met name in de bouwvoorschriften en het gebrek aan ruimte in het algemeen, dat ruimte voor extra's zoals groen erg lastig is. Over de bereidwilligheid om groen te gebruiken ter versnelling van het genezingsproces (bijvoorbeeld in ziekenhuizen) is helaas geen informatie verkregen. Volgens **Ten Holte van Arcares** zou dit kunnen liggen aan de huidige overvraging van de gezondheidssector in het algemeen: alles heeft te maken met zorg en zorginstellingen, en daarom zou de bereidheid om aan gesprekken mee te werken laag zijn. Nader onderzoek naar hoe 'groen aan het bed' gekregen kan worden is dan ook gewenst.

Tot slot is het belangrijk om vast te stellen dat er in de verschillende sectoren diverse ideeën en initiatieven zijn die kansen bieden voor investeringen in groen.

De verschillende organisaties gaan hiervoor meestal op zoek naar samenwerkingspartners omdat zuiver sectorale investeringen vaak niet haalbaar zijn of omdat geopereerd wordt op de grenzen van de huidige wet- en regelgeving. Om deze initiatieven naar een hoger plan te krijgen is het dus van belang om verschillende personen en organisaties met elkaar in contact te brengen. De overheid kan dit op verschillende manieren stimuleren:

- Allereerst kan er een overzicht gemaakt worden van de initiatieven en ideeën die mogelijk relevant zouden kunnen zijn voor groen. Een aantal daarvan is in de gesprekken naar voren gekomen, maar de opzet van deze opiniepeiling is meer gericht op diepte dan op breedte;
- Vervolgens kunnen ontmoetingen tussen – misschien op het eerste oog onconventionele - combinaties van (mogelijke) partners gestimuleerd worden. Workshops zoals die op 1 november 2001 ('Groen voor alle mensen') zijn hiervoor een middel, maar waarschijnlijk zal een persoonlijkere benadering van bedrijven en organisaties ook belangrijk zijn;
- Tot slot zou er een aanspreekpunt moeten komen voor bedrijven en organisaties die ideeën hebben op het gebied van groen. Dit aanspreekpunt zou kunnen fungeren als een soort makelaar van kennis, maar vooral ook van contacten ('kennissen'). Mogelijk kan dit aanspreekpunt ook op een meer actieve manier op zoek gaan naar potentiële partners.

³ Franke, M. (2001), *Groen voor alle mensen. Een literatuurstudie naar de economische waarde van een groene leefomgeving*. Stageonderzoek van de studie Milieumaatschappijwetenschappen van de Katholieke Universiteit Nijmegen in opdracht van de Stichting Internationaal Groenforum, oktober 2001.

Op de genoemde manieren kan de (rijks)overheid, al dan niet als actieve partner, investeringen in groen beter faciliteren en kanaliseren en groeien de kansen voor succesvolle visies en projecten.

3.6 Beleidsvragen n.a.v. de opiniepeiling

Waarborg gemeenschappelijk groen overheidstaak?

Is het groen waarvan de kans het grootst is dat je er aan kan verdienen, groen voor iederéén? Groen in de vorm van een grote eigen tuin, landschappelijk ingepaste attractieparken of calamiteitenpolders, is immers niet gemeenschappelijk. In het licht van het gegeven dat een groene leefomgeving een sterk effect heeft op de gezondheid is de vraag legitiem of de overheid de verdeling van groen niet sterk moet blijven corrigeren. Dat kan bijvoorbeeld door stimulering van realisatie of openstelling van particuliergroen met een maatschappelijke functie.

Ontwikkelingsplanologie versus de huidige beleidspraktijk?

Voorop staat de vraag naar hoe de gedachten rond ontwikkelingsplanologie zich verhouden tot de contourenbenadering uit de vijfde nota Ruimtelijke Ordening. Verder is de vraag hoe de huidige overheidspraktijk van grondverwerving en groene landinrichting gekoppeld kan worden aan de door marktpartijen bepleitte ontwikkelingsplanologie. Volgens die ontwikkelingsplanologie kunnen immers ook andere partijen dan de overheid grond voor groen verwerven, zolang het overeengekomen programma maar gerealiseerd wordt. Past hierin een verdergaande omvorming van de Dienst Landelijk Gebied tot projectontwikkelaar? Tenslotte is de vraag relevant of de door de markt naar voren geschoven ontwikkelingsplanologie aan sluit bij de door de overheid ingezette ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie.